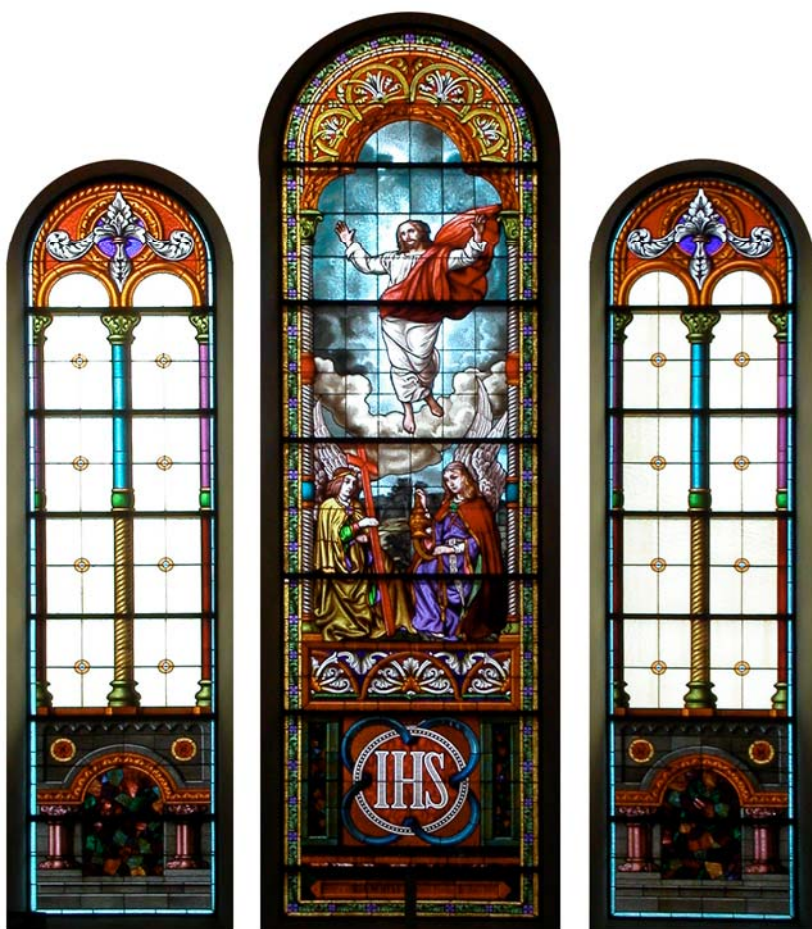

Kulturhistorisk inventering

Glasmåleri

Kulturhistorisk inventering av kyrkligt glasmåleri
i Växjö stift, Jönköpings län

*Växjö stift
Jönköpings län*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2005:6
Jonas Haas

Kulturhistorisk inventering

Glasmåleri

Kulturhistorisk inventering av kyrkligt glasmåleri
i Växjö stift, Jönköpings län

Växjö stift
Jönköpings län

Rapport och fotografier: Jonas Haas. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Britt-Marie Littorin Hård

Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2005

Innehållsförteckning

Inledning	4
Bakgrund.....	4
Avgränsning.....	4
Syfte.....	4
Metod.....	4
Upplägg.....	5
Föreslagna åtgärdsprogram.....	5
Kyrkoantikvarisk ersättning.....	5
Slutsatser.....	6
Historisk översikt.....	7
Förhistorisk tid.....	7
Medeltid.....	7
1800-talets nyvaknade intresse.....	8
Sekelskiftet och 1900-talet.....	9
Teknisk uppbyggnad.....	10
Infattningar.....	10
Glaset kemi.....	11
Tillverkning.....	11
Färgningstekniker.....	12
Glashällsmålningar – ”dalle de verre”.....	14
Glasmåleriverkstäder och konstnärer.....	15
Glasmåleriverkstäder.....	15
Enskilda konstnärer.....	17
Förteckning över kyrkor med målade glasfönster.....	20
Redovisning.....	21
Barkeryds k:a.....	23
Bymarkens k:a, Jönköping.....	25
Forserums k:a.....	27
Gränna k:a.....	29
Gränna k:a, Mariaaltaret.....	31
Hjälmseryds gamla k:a.....	33
Hjälmseryds nya k:a.....	35
Huskvarna k:a.....	37
Järsnäs k:a.....	39
Kristine k:a, Jönköping.....	41
Kulltorps k:a.....	43
Källeryds k:a.....	45
Norra Ljunga k:a.....	47
Nässjö nya k:a.....	49
Sandviks k:a.....	51
Skede k:a.....	53
Sofia k:a, Jönköping.....	55
Sofia k:a - S:t Peders kapell, Jönköping.....	57
Tofteryds k:a.....	59
Torpa församlingshem, Jönköping.....	61
Tännö k:a.....	63
Vallsjös nya k:a.....	65
Vetlanda k:a.....	67
Villstad k:a.....	69
Voxtorp k:a.....	71
Vrigstad k:a.....	73
Värnamo k:a.....	75
Ödestugus församlingshem.....	77
Ödestugu k:a.....	79
Källmaterial.....	81
Tekniska och administrativa uppgifter.....	81

Inledning

Bakgrund

Jönköpings läns museum sökte 2001 medel för en inventering av glasmåleri i kyrkor i länets del av Växjö stift. Medel söktes från Växjö stift och beviljades ur 2003 års kyrkoantikvariska ersättning. Behovet påkallades av konstvetaren Karin Asmundsson genom hennes C-uppsats "Från målade fönster till fristående skulptur" (Högskolan på Gotland, 2001). Där genomförde hon en översiktlig inventering av bemålade glasfönster och glaskonst i kyrkor i Växjö stift och med utgångspunkt från den ville Jönköpings läns museum fördjupa inventeringen. Syftet var dels en kunskapsuppbyggnad inom ämnet och dels att undersöka glasmålningarnas vårdbehov.

Avgränsning

Inventeringen har avgränsats geografiskt till att omfatta Jönköpings läns del av Växjö stift. Vidare omfattar inventeringen endast kyrkor som lyder under Kulturmiljölagen, dvs huvudsakligen kyrkor äldre än 1940. En tredje avgränsning är att projektet endast omfattar glasmåleri kopplat till fönster och därför har inte annan bemalad glaskonst tagits med – såsom skulpturer, krucifix eller dylikt. Med glasmålning menas här färgade glasfönster oberoende av om de är bemålade eller består av en mosaik av genomfärgat (omålat) glas. Däremot har inte färgade fönster med enbart tonat glas tagits med i inventeringen, eftersom dessa saknar en konstnärligt medveten gestaltning och mer är att likna med vanliga fönster med dämpad transparens.

Syfte

Inventeringen har haft fyra huvudsakliga syften: att spåra upp så många glasmålningar som möjligt inom inventeringsområdet, att fördjupa kunskapen om glasmålningarna (såväl de enskilda objekten som glasmåleri i ett större sammanhang), att utreda glasmålningarnas kulturhistoriska värde samt att bedöma glasmålningarnas tekniska skick och vårdbehov. Rapporten ska kunna utgöra ett underlag för antikvariska institutioner, myndigheter och stiftet samt inte minst för församlingarna i deras planerade eller färdigställda vård- och underhållsplaner.

Metod

Inventeringen har genomförts under våren och hösten 2004. Underlag till inventeringen har främst varit Karin Asmundssons lista som presenterades i hennes C-uppsats i konstvetenskap "Från målade fönster till fristående skulptur" från 2001. Komplettering har gjorts genom dels litteraturgenomgång och dels samtal med bland annat vaktmästare i samfälligheterna. En e-postförfrågan gjordes också till samtliga samfälligheter i inventeringsområdet, vilken dock inte gav många svar.

Glasmåleri, speciellt från senare tid, har ofta hamnat utanför de etablerade forskningsområdena inom såväl konsthistoria, byggnadsvård, konservering och kyrkohistoria. Kunskapsuppbyggnaden och den kulturhistoriska bedömningen har därför huvudsakligen gjorts utifrån det inventeringsmaterial som presenteras, samt utifrån den sparsamma litteratur som finns inom området.

En kulturhistorisk undersökning av fönstren har gjorts av antikvarie Jonas Haas på Jönköpings läns museum. Denna omfattar en beskrivning av kyrkans och glasmålningarnas historik, deras upphovsmän samt fönstrets ikonografi. I litteraturen finns relativt lite skrivet om glasmåleri från den period som inventeringsområdet spänner över (ca 1850-2000). Därför har istället kyrkornas historik och de händelser som föregått anskaffandet av glasmålningarna betytt mer för förståelsen av dem än vad de kanske annars skulle ha gjort.

För att göra en samlad och likartad bedömning av fönstrens tekniska skick och vårdbehov har en teknisk undersökning gjorts. Denna har genomförts av konstglasmästare och glasmålare Winfried Baier från Tranås. Den tekniska undersökningen omfattar fönstrets kondition vad gäller

---

glaskvalitet, målningsskikt, blyspröjs, båge samt infästning i murverk. I de fall fönstren varit otillgängliga på grund av placering eller liknande har fönstren inte bedömts. Den tekniska bedömningen har inom ramen för denna inventering endast kunnats göras översiktligt. Denna ersätter inte en noggrannare undersökning som alltid bör genomföras inför varje planerad åtgärd. Istället har den haft som syfte att lokalisera och påkalla uppmärksamheten inför nödvändiga åtgärder.

Upplägg

Rapporten inleds med ett avsnitt som behandlar glasmåleriets teknik, dess historia och en presentation av de inom inventeringsområdet aktiva glasmåleriverkstäderna och konstnärerna. Därefter följer den del som redovisar de enskilda fönstren och kyrkorna. För varje glasmålning/kyrka redovisas dess historik, en beskrivning av glasmålningen samt ges en sammanfattning av den tekniska undersökningen.

Föreslagna åtgärdsprogram

Det är angeläget att de rekommendationer som görs i rapporten vad gäller glasmålningarnas tekniska vårdbehov följs upp av varje församling eller samfällighet. Lämpligast görs detta i respektive kyrkas vård- och underhållsplan.

I första hand bör åtgärdsprogram upprättas. Det bör innehålla en fördjupad teknisk undersökning som klargör skadebilden samt ge en dokumentation och förslag till åtgärder inlagda i en tidsplan. När det handlar om glasmåleri är det viktigt att den som tar sig an arbetet har rätt sorts sakkunskap. Det krävs både kulturhistorisk och teknisk kompetens hos såväl konsult som entreprenör. Åtgärderna bör utföras under antikvarisk kontroll från antikvariska institutioner och myndigheter, eller i enklare fall i samråd med dessa. Under inventeringens gång har det visat sig finnas stora brister även i kyrkornas övriga fönster. Många av dessa är äldre och innehåller ursprungliga glas och blyspröjs, därför vore det värdefullt att även dessa tas med och bedöms i samband med att man lägger upp ett åtgärdsprogram.

I detta sammanhang bör också betonas vikten av att de som använder och förvaltar byggnader själva är observanta på glasmålningarnas skick och eventuella förändringar. Rengöring bör begränsas till varsam damning så att smuts och damm inte binder åt sig fukt. Även t.ex. enklare fläckborttagningar kan innebära att färgskick förstörs och bör därför inte utföras utan att ha rådfrågat läns museet.

Kyrkoantikvarisk ersättning

För åtgärder som syftar till att bibehålla det kulturhistoriska värdet kan församlingarna söka kyrkoantikvarisk ersättning. Den kyrkoantikvariska ersättningen ges till kyrkor som omfattas av Kulturminneslagen, dvs samtliga kyrkor i Svenska kyrkan uppförda 1939 eller tidigare, samt kyrkor som genom speciellt beslut från Riksantikvarieämbetet ska omfattas av lagen. Bidraget ges till konserverings- eller vårdinsatser, i vissa fall även till underhållskostnader om de är särskilt kostnadskrävande och inskrivna i kyrkans vård- och underhållsplan. Underhållet ska i så fall vara prioriterat ur kulturhistorisk synpunkt. Ersättningens storlek beror på den kulturhistoriska nyttan med arbetena, högre ersättning ges till sådant som måste åtgärdas med hög kulturhistorisk prioritet och där kraven på bevarande är högt. Normalt ligger ersättningsnivån på mellan 90-50% av de sammanlagda kostnaderna inklusive projektering och antikvarisk kontroll. Ansökan görs på speciell blankett till stiftsstyrelsen, där också tillstånd från Länsstyrelsen ska bifogas. Tillstånd krävs för samtliga mer omfattande åtgärder, ibland även av underhållskaraktär. Rådgör med länsstyrelsen i god tid för att få klart besked om planerade åtgärder är tillståndspliktiga eller ej.

Slutsatser

Inom inventeringsområdet (Jönköpings läns del av Växjö stift) hittades glasmålningar i 27 av länets kyrkor som omfattas av Kulturminneslagen. I vissa kyrkor finns flera glasmålningar och totalt har 33 olika glasmålningar med olika ursprung hittats. De äldsta glasmålningarna i området finns i Hjälmteryds nya kyrka som har ursprungliga korfönster från 1852 då kyrkan uppfördes, och de yngsta är från 1992 och sitter i Ödestugu kyrka. En stor andel av fönstren är tillverkade under 1890-talet och 1900-talets första decennium. Under 1910- och 20-talet finns bara ett fåtal glasmålningar men efter 1930-talet ökar antalet igen och är tidsmässigt relativt jämnt utspridda fram till idag. Glasmålningarna håller hög klass och har oftast utförts av etablerade och välrenommerade konstnärer som har arbetat över hela Sverige. Man kan därför inte tala om någon lokal eller provinsial prägel i materialet. Istället är det kyrkornas, och därmed fönstrens, storlek som främst skiljer dem från de mer omtalade glasmålningar i de större kyrkorna i storstäderna. Det tekniska skicket varierar men är allmänt gott med tanke på många ålder och utsatthet. De flesta är ändå i behov av vårdåtgärder. Främst är det sprickor i glas, blyspröjs och en del allvarliga skador på svartlodsfärg som observerats samt deformationer och utbuktningar i fönstrens nedre delar. Skadorna kan förvärras och bör åtgärdas för att undvika ytterligare påfrestningar på glas, spröjsverk och måleri.

Historisk översikt

I Sverige har vi idag framförallt glasmålningar från tiden omkring 1890-1910 samt från 1930-talet och framåt. Äldre glasmålningar från medeltiden hittar vi nästan enbart i de gotländska kyrkorna; Dalhem, Lye, Lojsta, Ethelhem (samtliga 12-1300-tal) mfl. Ett undantag på fastlandet är Odensvi kyrka i Västmanland (1300-tal). Under renässans och nyklassicism förekom väldigt lite glasmåleri och det är först i och med nygotiken under 1800-talets slut som konststarten återupplivas. I de moderna stadsdelskyrkorna som byggdes under efterkrigstiden blev glasmåleriet en vital del i arkitekturen, men dessa har på grund av projektets avgränsningar lämnats utanför inventeringen.

För den medeltida perioden och tiden före nygotiken finns mycket skrivet. Till avsnittet här har flera källor använts, men främst Ann-Marie Sälde's bok *Att hantera färgat glas*. För den senare tiden har även Birgitta Rengmyr Lövgrens båda artiklar ”De målade fönstrens budskap” samt ”Ett drömande skimmer” varit värdefulla.

Förhistorisk tid

Som tidigare nämnts har glaset en lång historia. I Persien har man hittat glasamuletter från omkring 6000 f.Kr och i Egypten har man hittat glaspärlor från omkring 2 500 f.Kr. Att använda glas för fönstergluggar känner vi till från Pompeji (79 e.Kr) och det är också här under romartiden som fönsterglasen för första gången uppträder i en konstnärlig form. Arrangemang med färgade glasbitar i träomfattningar influerades troligen av islamska mosaiker och utvecklades till en ny konstform som var okänd under antiken och som den kristna kyrkan kunde göra till sin egen. Den äldsta glasmålning som överlevt till idag är fragment från ett bemålade fönster från 500-talet i San Vitale i Ravenna som föreställer en Kristusfigur. I England är äldsta kända exempel från 680-talet då den anglosachsiska abboten Benedict Biscop sände efter glasmästare från Frankrike för att arbeta vid hans kloster i Monkwearmouth och Jarrow. På flera ställen i Europa har det vid olika klosteranläggningar gjorts andra fynd av färgade glasbitar och blyspröjsar från 700-talet och framåt. Bortsett från fönstret från San Vitale har man dock inte funnit några bevis från denna tid på avbildande glasmålningar utan det kan istället ha rört sig om färgade glasbitar i dekorativt arrangerade mönster.

Medeltid

Det var i klostrens verkstäder som glastillverkningen utvecklades och det var under 1100-talet som tekniken och konststarten spreds. Benediktinmunkens Theophilus skrev 1140 om sin tids hantverkskunskaper i skriften *De diversis artibus* och här beskrivs även konsten att tillverka glasmålningar. Från denna skrift och andra medeltida källor känner vi till 1100-talets möjligheter att bygga ugnar, färga glas och sammanfoga dem till fönster. Under 1100- och 1200-talen var det speciellt de röda och blå färgerna som uppskattades. Dessa fönster hade oftast ett berättande innehåll, presenterat i serieform. Fönstrens armeringsjärn utnyttjades för att dela upp fönstren i olika sektioner med kronologiska händelseförlopp. Fönstren hade ett undervisande syfte och placerades i sidokor och koromgångar för att där bäst kunna läsas och förmedla sitt budskap. De äldsta ännu komplett bevarade glasmålningarna finns i katedralen i Augsburg och föreställer de gammaltestamentliga figurerna Moses, kung David, Hosea, Jonas och Daniel. De är från 1100-talets första decennium och tillkomsten av dessa räknas som det egentliga glasmåleriets avstamp i Västeuropa.

På 1200-talet började armeringsjärnen fungera som självständiga dekorativa element, istället för att bara dela upp motiven i olika sektioner. Men i takt med att fönstrens storlek ökade blev armeringsjärnen allt mer otillräckliga, och ett kraftigare stöd krävdes om fönstren skulle klara av sin storlek. Med hjälp av ett förstärkande gallerverk i sten, masverk, kunde fönstren få nödvändigt stöd och snart inkorporerades dessa stöd allt mer i fönstren, som utvecklades till en egen stil. Det första masverksfönstret skapades i Reims på 1220-talet och innebar ett nytt och

---

eget formspråk. Masverken hade en betydligt aktivare roll i konstruktionen och blev en integrerad del av arkitekturen. Som en följd av detta utvecklades under 1200-talet rosettfönstret – en utveckling av det romerska hjulfönstret som under gotiken utvecklades till rosform med kronblad i skikt.

Under 1300-talet ändras glasmåleriet på ett viktigt sätt. En ny färg, silvergult (baserad på ett silversalt blandat med ockra) kunde nu målas direkt på ett ofärgat glas och därefter brännas in – och därmed kunde man nu lägga in färgade delar i en klar glasskiva utan att använda blyspröjs. Tillsammans med möjligheten att göra större glasskivor utnyttjades detta till att dela upp fönstren i större fält; ett fält i mitten med föreställande bilder och i kanterna breda dekorbårder. Möjligheten med det silvergula måleriet leder till allmänt ljusare glasmålningar. I denna ljusa vit-gula färgskala visades gärna scener ur Jungfru Marias liv, prydda med en rik mönsterflora, och ofta i en skenbart arkitektonisk indelning. Samtidigt introduceras även tekniken med så kallat överfångsglas. En klar glasskiva doppas i en färgad glassmälta och får därmed ett tunt färgskikt. Mönster och nyanser kunde sedan etsas fram genom detta färgskikt.

Vid 1400-talets mitt verkar serieberättandets tid vara förbi och representationsfigurer och enstaka scener ersatte nu de äldre undervisande framställningarna. Av tekniska nyheter märks diamantskäraren. Denna underlättade tillskärningen av glasbitar, men påverkade knappast glasmåleriets uttrycksformer. Den äldre metoden att med ett glödगत järnten rista en skåra i glaset och sen bryta av det längs med ristningen innebar att glasmästaren fick många restbitar som kunde användas till dekorationsbårder längs kanterna.

Med 1500-talet upphör en stor del av det kyrkliga glasmåleriet. De nya emaljfärgerna gjorde så att man kunde måla med olika färger på stora obrutna och ofärgade glasskivor, utan att behöva foga ihop dem med blyspröjs. Tekniken innebar också att glaset blev mindre genomskiktligt och att det i sitt manér närmade sig det vanliga stafflimåleriet. Konstnärligt innebar det en nedgångsperiod, samtidigt som reformationen innebar en minskad efterfråga på kyrklig konst. Utestängt från de kyrkliga uppdragen begränsades glasmåleriet i sin nya form till kabinettsmåleri med oljemålningliknande avbildningar av vapensköldar, personporträtt, genreframställningar etc. Under 1600- och 1700-talet levde glasmåleriet främst kvar i Tyskland och Schweiz, och då i form av ovan nämnda kabinettsmåleri.

1800-talets nyvaknade intresse

Det nyklassicistiska 1700-talets och det tidiga 1800-talets rena och avskalade ideal gick inte ihop med glasmåleriets färgstarka anslag. Reformationen tog avstånd från glasmåleri, revolutionen i Frankrike var förödande för all kyrklig konst, inte minst glasmålningar som krossades i jakten på bly. I Sverige byggdes så kallade ”Tegnérlador” med ljusa interiörer och i äldre kyrkor målades den medeltida bildvärlden över. I kyrkor som fortfarande hade små medeltida fönsteröppningar förstörde man dem för att rikligt låta ljuset flöda klart och rent i kyrkorummet. Perioden innebar att glasmåleritraditionen dog ut och att hantverkskunskapen nästan försvann.

I Tyskland levde gotiken och glasmåleriet ändå kvar på något sätt i den nationella identiteten – som en historiskt förankrad symbol för den tyska nationalkaraktären. I England rådde romantiska strömningar under hela 1700-talet och Horace Walpole lät bygga sitt hem (Strawberry Hills) efter egna ritningar som en gotisk borg, komplett med medeltida glasmålningar. När kyrkan återfick sin tidigare position i Frankrike 1802 och kyrkolivet togs upp igen fylldes fönstren med klart genomskiktligt glas. Kontrasten mot vad man varit van vid måste ha varit slående och successivt ökade intresset igen för de saknade färgade fönstren. I början av 1800-talet ökade intresset för glasmåleriet i samma takt som de historieromantiska strömningarna och den nygotiska arkitekturen. På porslinsfabriker började de första försöken att tillverka färgat glas, 1818 gjordes målmedvetna försök i München på initiativ av Kung Maximilian I Joseph, 1826 gjordes liknande försök i Frankrike och där lyckades man också få fram ett rött genomfärgat glas. I England innebar urbaniseringen omkring 1820-1840 att många ny kyrkor uppfördes.

De flesta av dessa byggdes i nygotik och där var glasmåleriet en viktig del av de tidstypiska dragen man ville berika kyrkorna med. Glasmålningarna utfördes dock i de flesta fall med emaljfärger på stora plana glasskivor som inte behövde spröjas samman, och förlagorna var främst kända målningar med renässanskaraktär.

I Frankrike hade ett antal kyrkorestaureringar under mitten av 1800-talet ökat intresset för de medeltida glasmålningarna och deras teknik. Under 1890-talet ledde på samma sätt ett antal restaureringar av renässansbyggnader till ett ökat intresse för 1500-talets glasmålningar. Ateljéer som skapade nya fönster övergav delvis de sant medeltida förebilderna med helt genomfärgade glas hopsatta med blyspröjs, och accepterade istället påmålningar med emaljfärger. Tekniken var effektivare då man kunde måla med färgen direkt på ett plant glas utan att behöva spröjsa varje enskild färgyta. Ofta anpassades dessa emaljmålade fönster som tillverkades för de medeltida katedralerna med en ”medeltida” bård runt huvudmotivet i form av gotiska arkitekturelement, medan huvudmotivet framställdes som en renässansfigur i flera färger.

I Sverige tog vi intryck av vad som hände i Tyskland, Frankrike och England. Uppsala universitetets ritmästare, professor Johan Way anses som den som på nytt introducerade glasmåleriet i Sverige vid 1800-talets mitt. Detta skedde i och med restaureringen 1831 av Vasakoret i Uppsala domkyrka. Restaureringsarkitekten Per Axel Nyström föreslog glasmålningar till masverksfönstren högst upp i koret och vände sig till Johan Way som hade varit i England och sett glasmålningar där. 1841 var de fem korfönstren färdiga och därmed de första glasmålningarna i Sverige som tillkommit efter klassicismen. På 1850-talet följde fler exempel. 1857 invigdes S:t Birgittas kapell i Göteborg, byggd av David Carneige som brukskyrka. Samma år byggdes Engelska kyrkan (S:t Andrews church), där arkitekten A W Edelsvärd utgått från engelska ritningar. Båda hade glasmålningar från början och båda var direkt influerade från England. I Stockholm ledde en restaurering i Storkyrkan 1858 till att en internationell köpman i församlingen donerade en glasmålning till korets runda fönster, tillverkat i Frankrike. Och 1878 skaffade Maria Magdalena kyrka i Stockholm fönster från den parisiska firman Henri Cabin.

Sekelskiftet och 1900-talet

De tidigaste svenska glasmålningarna har alltså utländska förebilder, främst franska och engelska genom olika vägar. Ändå är det senare de tyska glasmåleriateljéerna som kom att prägla de första svenska ateljéerna. Väl förankrade i tiden grundades under samma år, 1888, två glasmåleriateljéer; C R Callmanders *Svenska Glasmåleri AB* i Göteborg, samt i Stockholm *Stockholms Glasmåleri AB*, även kallat Neumann & Vogels. Callmander hade flera års studier och längre vistelser i Düsseldorf och München bakom sig och Neumann och Vogel kom båda invandrade från Tyskland till Sverige. Vid denna tid hade också fler kyrkor beställt glasmålningar och dessa kom bland annat från FX Zettlers glasmåleriateljé i München samt Gottfried Heinesdorffs ateljé i Berlin.

Fram till 1910-talet ungefär var de tre ledande glasmåleriateljéerna i Sverige Callmanders i Göteborg samt Neumann & Vogel och *NP Ringströms* i Stockholm. NP Ringströms började med glasmålningar först 1902, även om firman funnits sedan 1886. Konstnärerna till dessa glasmålningar var oftast knutna till glasmåleriateljéerna och nämns sällan – istället signeras fönstren med glasmåleriateljéns namn. I Göteborg var det ägaren själv, CR Callmander som troligen gjorde de flesta kartongerna även om han hade hjälp av elever. För NP Ringströms och Neumann & Vogels ateljéer är det inte lika självklart vem som stod bakom kartongerna.

Nygotiken spelade ut sin roll under 1900-talets första år och kyrkobyggandet avstannade successivt. Som en följd av det präglas 1910- och 1920-talet av den minskade efterfrågan på glasmåleri. Färgade glasmålningar passade varken in i de nya kyrkorna som uppfördes eller i de som restaurerades. Först under 1930-talet märktes åter ett intresse för glasmålningar men då har både Callmanders ateljé i Göteborg och Neumann & Vogels i Stockholm lagts ner. Självständigheten gentemot de medeltida förebilderna markerades nu tydligt och glasmåleriet fick ett

---

samtidspräglat uttryck. Nytt var också att konstnärerna nu själva signerade sina fönster. För modernistiska konstnärer erbjöd det färgade glaset en kraftfull uttrycksform som passade ypperligt för såväl figurativa som abstrakta uttryck. I Frankrike gjorde Ferdinand Leger 1950-52 en lång fris av glasmålningar i en teknik som kallas dalle de verre (glashällsmålning) till kyrkan i Audincourt. Tekniken att foga tjocka uthuggna glasblock i cement- eller epoxybruk, togs till Sverige av konstnären Elis Lundqvist och fönstret i Hjälmseryds gamla kyrka från 1956 torde räknas som ett av de tidigaste i denna teknik i Sverige. Av senare tids svenska glasmåleri kan nämnas Bo Beskows blyinfattade glasmålningar i Skara domkyrka (1945-1976).

Teknisk uppbyggnad

Benämningen ”glasmålningar” används i denna inventering och rapport som ett samlingsbegrepp för ”färgade fönster”, med företrädevis en konstnärlig gestaltning bakom. Engelskan är mer differentierad i språket och skiljer på *coloured glass* (genomfärgat glas), *stained glass*, (genomfärgat men behandlat med svartlods färg och silvergult) samt *painted glass* (bemålat glas). Svenskans ”glasmålning” omfattar samtliga typer inklusive de mosaikliknande glashällsmålningarna. Fönstren är i allmänhet sammansatta objekt och omfattar flera typer av material; glasskivor, färgskikt, spröjsverk av bly, kitt av linolja, stagjärn av stål, bågar av trä eller järn. Moderna fönster kan därtill vara gjutna i cementbruk eller epoxy massa. I det följande avsnittet beskrivs de bemålade fönstrens tekniska uppbyggnad och material.

Den litteratur som använts har främst varit Linda Fredrikssons *Glasmålningar – nedbrytning och konservering* från Institutionen för kulturvård och tillämpad miljövetenskap i Göteborg (1997). Därtill har boken *Stained Glass* (London 1976) en bra genomgång av den tekniska uppbyggnaden.

Infattningar

Fönstret är inte bara ett ljusinsläpp och ett fält för måleriet att bre ut sig på, utan först och främst en barriär mellan ute och inne. Det ska skydda för kyla, regn och det ska tåla påfrestningar från vindar som ligger på. En väsentlig del av glasmålningarnas konstruktion och uttryck är fönstrens infattningar. Dessa utgörs traditionellt av blyspröjsar och kombineras ibland med kraftigare spröjs av trä eller vindjärn av stål. Moderna glashällsmålningar består av hugget glas infattat i cement- eller epoxybruk.

Blyspröjs

I medeltida glasmåleri var en av de begränsande faktorerna möjligheten att tillverka stora glas, och därför fogades mindre glasbitar ihop med hjälp av blyspröjs. Blyspröjsen bildar en egen kontur och integrerades därför i möjligaste mån med kompositionen. De förstärker figurernas konturer men kan även bilda ett eget självständigt mönster, som skiljelinje mellan olika färgade glasbitar.

Blyspröjsen göts under medeltid för hand i formar av lärkträ till H-formade lister av ca en halv meters längd. Formen var tvådelad och i skarven uppstod en liten gjutsöm. Gjutsömmen på sidan kunde skäras bort och ofta beror spröjsens profil och utseende på hur mycket man skurit bort. Eftermedeltida blyspröjs är istället först stöpta och sen valsade till sin färdiga profil. Profilen kan ha olika utseende och ofta är det svårt att se skillnad på en medeltida renskuren spröjs och en eftermedeltida. De eftermedeltida spröjsarna har ofta räfflor längs kärnan för att de ska vara flexibla när man böjer dem runt glasbitarna, något som är dolt när de sitter på plats. På grund av gjutformen har de medeltida spröjsarna dock alltid en något konisk eller rundad

---

vingprofil. Medeltida blyspröjsar har visat sig väldigt tåliga och kan många gånger återanvändas vid fönsterrenoveringar, detta delvis på grund av deras rundade profil. Mer problematiskt är det med spröjsar från 1800-talet som med sina valsade tunna och platta vingar många gånger måste bytas ut helt för att glaset inte ska falla ur sina lägen. Äldre spröjsar är ofta handgjorda och skiftar därför mycket i utseende. Spröjsens profil och mått – speciellt dess yttre sida – är ett karaktäristiskt kännetecken som man bör ta hänsyn till när man byter ut äldre blyspröjsar mot nya.

Efter att glasbitarna har blivit bemålade, brända och tillskurna i rätt storlek, läggs de på en kartong med hela målningens mönster och fogar inritade. Med början i ena hörnet och med stöd mot en trälist läggs första blyspröjsen ut och glasbitarna fogas in en efter en. Blyspröjsen är mjuk och böjlig och formas runt varje glasbit, tills samtliga bitar har lagts ihop och sektionen är färdig. Blyets flexibla egenskaper gör det till ett lämpligt material eftersom det då kan ta upp rörelser i fönstret utan att glaset utsätts för hårda spänningar. Det utlagda spröjsverket löds sedan ihop vid punkter där de möter varandra. Lödningen är känslig eftersom blyet i spröjsen har en låg smältpunkt, men även för att mängden lödtenn är viktig att kunna balansera. Lödningen görs med lödtenn som är en hårdare metall än blyet – för mycket lödtenn gör skarven för hård och riskerar att skada glaset vid spänningar, och för lite tenn gör skarven svag. Precis som i ett vanligt fönster kittas även fogarna längs blyspröjsen men kittet appliceras i efterhand. När nätverket av spröjsar och fogar är färdiga stryks fönstrets båda sidor med kitt (linolja, krita samt blymönja) med hjälp av en stum pensel och arbetas in i fogarna.

Blyspröjsen har således både en bärande teknisk funktion samtidigt som det utgör ett aktivt kompositionselement. Den bärande funktionen är dock inte tillräcklig, speciellt inte vid större glasmålningar. Med hjälp av vindjärn kan fönstret stagas upp och få en betydligt bättre stabilitet. Vindjärnen är infästa i fönstrens bågar och glasmålningen binds till dem med hjälp av bly- eller kopparrådar infästa vid spröjsen. De är således inte bärande i egentlig mening men genom att starkt begränsa fönstrens möjlighet att bukta in eller ut förstärks stabiliteten och fönstrets självbärighet.

Glasetts kemi

Att glas är ett flytande material, även i rumstemperatur, är ett känt fenomen. Fenomenet har lett till felaktiga förklaringar av t ex varför äldre fönster skulle vara tjockare nedtill än upptill, när det istället beror på tillverkningsmetoden. Glaset definieras som en oorganisk smältprodukt som till skillnad från andra fasta material inte har en bestämd smältpunkt. De allra flesta kemiska ämnen har tre olika tillstånd; fast form, flytande form och förångad form. Glas kan därtill räknas som ett fjärde tillstånd: en underkyld vätska där materialet har en amorf struktur och tillräcklig sammanhängning för att ge mekanisk styvhet. Varje ämne har sin specifika smältpunkt samt förångningstemperatur. Glaset övergår gradvis från flytande till fast form utan att kristallisera. När termen smältpunkt används i samband med glas menas den lägsta temperatur då glasets beståndsdelar kan smälta samman till ett homogent material. Det glas som förekommer i glasmålningar är liksom det mesta glaset runt om oss baserat på kiseldioxid. Det förekommer även glas baserat på andra ämnen. Av naturligt förekommande sorter kan nämnas tektit och obsidian, det senare bland annat använt till kirurgiska specialverktyg. Kiseldioxidmolekylen (SiO_2) bildar genom silikatföreningar (SiO_4) tredimensionella nätverk. Samma nätverk finns i glimmer, asbest, lermineraller, fältspat och är även viktig i uppbyggnaden av t ex porslin, tegel och cement.

Tillverkning

Under medeltiden tillverkades glas med hjälp av sand, träaska och kalk. Sanden är huvudingrediensen vars kvarts innehåller kiseldioxid och fungerar som glasbildare. Ren sand kräver mycket höga temperaturer för att smälta men genom tillsats av flussmedel ökar dess viskositet och

---

smältbarhet. Det var med hjälp av flussmedel såsom pottaska man kunde smälta glas i de medeltida ugnar som annars inte nådde upp till så höga temperaturer. Träaskan sänker smältpunkten genom att tillföra pottaska (kaliumkarbonat, K_2CO_3) som är den aktiva ingrediensen. Som flussmedel kan även soda användas (natriumkarbonat, Na_2CO_3) som förekommer i tång och havsväxter. Efter sitt flussmedel delas glas in i tre huvudgrupper – pottaskeglas (med kalium), sodaglas (med natrium) samt alkaliglas (innehåller både kalium och natrium). Sodaglas används till enklare hushållsglas samt fönsterglas, dock sällan till glasmåleriglas som vanligare är pottaskeglas. I samband med att man tillsätter flussmedel försämras dock glasets hållbarhet och resistens mot bland annat luftföroreningar, därför tillsätter man idag stabilisatorer. Den vanligaste stabilisatorn är kalk (kalciumkarbonat, $CaCO_3$). Under medeltid tillsatte man troligen inte medvetet stabilisatorer eftersom kalken ändå förekom såsom föroreningar i sand och flussmedel. Stabilisatorerna påverkar även glasets brytning, lyster och tyngd samt hur pass lättarbetat det blir under bearbetningen. Glasbildare (sand), flussmedel (pottaska) och stabilisatorer (kalk) är således glasets huvudingredienser, därtill kommer i främst senare tid vissa luttringsmedel som höjer glasets kvalitet genom att minimera blåsbildning, samt eventuella färgningsmedel (oftast olika metalloxider).

Glas har tillverkats under en lång tid. I Pompeji (79 e. Kr.) har man funnit de äldsta belägen av fönsterglas som då troligen göts på ett värmebeständigt underlag. Idag tillverkas återigen fönsterglas genom att det gjutes, men under den största delen av dess historia har det mer varit beroende av glasblåsarpipan. Denna uppfanns troligen under sista århundradet före Kristus.

Plant glas har traditionellt tillverkats enligt två metoder och gett upphov till två sorters glas: cylinderglas och kronglas (månglas). Cylinderglasmetoden började användas omkring år 100 e. Kr. Glasmassan blåses och svingas av blåsaren med centrifugalkraften till en lång, luftfylld cylinder. När glascylindern svalnat så pass mycket att den går att skära i, skärs fästet och botten av och cylindern delas mitt itu. Den rektangel man på detta sätt får planas sedan ut genom att värme tillförs igen, i ugnen. Cylinderglas känns igen genom de parallella ojämnheter som uppstår genom processen. Luftbubblor i glaset har också en jämn spridning och ingen direkt riktning i massan.

Tekniken att tillverka kronglas, som också kallas månglas, började användas omkring 400 e. Kr. Glaset blåses till en halvrund sfär och roteras av glasblåsaren till en platt form. Med successiv värmeförsel och rotation växer den platta formen radiellt. När skivan fått tillräcklig storlek och lagom tjocklek avlägsnas den från pipan och läggs på en plan, värmeförs yta. Istället för en plan rektangel som cylinderglas gav upphov till får man ett cirkulärt planglas. Luftblåsor och ojämnheter i glasytan får en cirkulär utbredning, ett tydligt kännetecken är även det ”oxöga” som bildas i mitten när glaspipan skurits bort från massan.

Fram till slutet av 1920-talet munblåstes allt glas i Sverige. Vid den tiden började man valsa glasmassan genom stora valsar vilket innebar att man kunde tillverka större glasrutor. Dessa rutor har ofta ett jämnt och parallellt vågmönster i ytan. På 1970-talet introducerades floatglasmetoden som idag är den dominerande. Glasmassan hålls ut på en bädd av flytande tenn vilket ger en helt slät yta utan skiftningar.

Färgningstekniker

Det finns många möjligheter att färgsätta ett glas. Dock kan de grovt sett delas in i två avdelningar: glas med helt genomfärgad glasmassa samt glas med applicerad färg. I såväl medeltida glasmåleri som sentida (1800-2000) består en glasmålning till största delen av genomfärgat glas som kompletterats med applicerad färg, främst vad gäller schatteringar och konturer. All applicerad färg bränns för övrigt fast på glaset i efterhand. Under glasets tidiga historia har problemet inte varit att ge glaset färg utan snarare att få ett ofärgat och klart glas. Genom orenheter, främst olika järnföreningar, har glaset ofrivilligt blivit tonat i färger som beroende på andra betingelser skiftat från blågrönt till gulgrönt. Att med oren sand ändå få ett klart glas är svårt, men låter sig

---

göras. Antigen görs det genom att tillsätta ämnen som ger upphov till komplementärfärgen till den färg man vill ta bort, eller att man tillsätter ämnen som förhindrar föroreningarna att oxidera och färga glaset. Men här handlar det alltså främst om färgning av glas.

Genomfärgat glas

- Direkt färgning. Olika metalloxider tillsätts glasmassan som därefter smälts. Metalloxiderna löses upp och reagerar kemiskt med kisel-dioxidnätverket som de blir en del av. Samma metalloxid kan ge upphov till olika färger, beroende på glasets övriga kemiska sammansättning samt syrehalten i ugnen. Koppar kan t ex ge upphov till både blå och grön färg. Blått, grönt och gult var vanliga färger under tidig medeltid. Kobolt ger upphov till blått, mangan för violett och en blandning av antimon, bly och järn ger upphov till gult. Resultatet blir lätt slumpmässigt och beror på uppvärmningens längd, syrehalt, föroreningar etc.
- Indirekt färgning. Även vid denna metod används tillsatser glasmassan. När massan har svalnat värms den upp igen och då fälls kristaller ut som ger glasmassan sin specifika färg. Skillnaden gentemot den direkta färgningsmetoden är att tillsatserna inte kemiskt reagerar med kisel-molekylerna utan lägger sig som frisvävande kristaller eller partiklar som absorberar ljuset selektivt. Ett exempel är kopparrubinrött som fås genom tillsats av kuprit, tenndioxid och reduktionsmedel. När glasmassan svalnat värms det åter upp till 500- 600 °C och då fälls kopparkristaller ut som ger glaset dess kopparrubindröda färg.
- Egenfärg. Medeltida glas som är tillverkat med träaska från bok, innehåller vanligen orenheter i form av järn- och manganföreningar. Dessa kan utan andra tillsatser ge upphov till de flesta färger utom rött. I övrig kan allt från brunt till gult och grönt till blått erhållas genom olika mängd och temperatur. Resultaten blev ofta slumpvisa och var svåra att styra, så man fick välja ut lämplig färg i efterhand.
- Överfångsglas. Överfångsglas består egentligen av både klart och genomfärgat glas. Ett klart glasmaterial doppas i en färgad glasmassa som på så sätt får ett yttre färgskikt. Tekniken har varit känd sedan romartiden då man delvis slipade bort den färgade ytan och därigenom kunde få fram mönster. Genom att etsa överfångsglas med fluorvätesyra kan man på samma sätt få fram olika toner i glaset eller helt frilägga ytor från det färgade skiktet. Även under medeltid använde man överfångsglas i glasmålningar. Vanligast är färgerna rött, blått och gult.

Applicerade färger

- Svartlods-färg. Detta är den ojämförligt vanligaste tekniken som förekommer på de flesta glasmålningar. Färgen är hel- eller halvtäckande och används huvudsakligen till schatteringar eller konturer. Bemålning med svartlods-färg går till så att färgpulvret (metalloxider, främst järnoxid, pulvriserat blyglas och kopparfluorid) blandas med gummiarabicum och vatten eller ättika, som därefter målas på glasytans insida. Tidigare användes även vin eller urin. Färgen bränns fast på glasytan i 500 – 700 °C och varierar mellan mörkbrunt och svart. Beroende på hur tjockt man strukit på, antal lager färg eller om man delvis skrapat bort färg igen uppnås olika valörer. Dessa används främst till skarpa konturlinjer eller schatteringar av färgade glas-ytor. Svartlods-färgen är det som målas först på glaset, alltid på fönstrets insida, för att dra upp konturerna runt.
- Transparentfärger. Tekniken och tillvägagångssättet är detsamma som för svartlods-färgen men färgerna är som hörs av namnet transparenta. När man lägger på färgen är den dock opak men under bränningen ändras den till transparent. Pigmenten som består av olika metalloxider

---

blandas med flussmedel. Färgpulvret blandas sedan med bindemedel och t.ex. vatten. Motståndskraften mot yttre påverkan (väder och vind) är dock låg och bemålningen lämpar sig därför bäst för glasmåleri som inte exponeras för utomhusmiljöer.

- **Silvergul färg.** I slutet av 1200-talet kom man på ett sätt att delvis kunna färga ett klart glas utan att behöva genomfärga hela glaset. Dessvärre gick det bara att få fram gula nyanser, ibland mot orange och rött. Genom att måla på glaset med silverföreningar och sedan upphetta glaset med färgen, förenades silveratomerna kemiskt med glaset. Färgen lägger sig alltså inte som ett utvändigt skikt på ytan utan ändrar klarglaset i sig. Den silvergula färgen applicerades vanligen på utsidan av glaset och kombinerades med svartlods färg för schattering och konturer. Den kan även användas i kombination med blått glas för att ge grönt. Stora ytor med silvergult är kännetecknande för glasmåleri från 1300-talet.

- **Emaljfärger.** Den så kallade emaljbemålningen är förhållandevis begränsad till 1500 – 1700-talen. Tekniken användes också på sina håll i de nygotiska fönstren omkring sekelskiftet i kombination med genomfärgat glas. Vid 1500-talet upptäcktes en enkel metod att lätt kunna styra en exakt färgsättning av glaset, men samtidigt innebar detta paradoxalt nog en nedgång i popularitet för glasmåleriet. Genom att pulvrисera färgat glas och använda det som pigment i en blandning av lim och vatten fås en emaljfärg som är lätt att måla med och lätt att kontrollera. Emaljfärgen målas på insidan av ett klart glas eller ett redan färgat för att få rätt önskad färg. Emaljfärgen innebär dock till skillnad från det äldre genomfärgade glaset att glasets förmåga att färga det genomströmmande ljuset blir betydligt sämre. Med 1500-talet och emaljfärgerna inleddes också en lågkonjunktur inom glasmåleriet som bryts först i och med nygotiken vid 1800-talets mitt.

Glashällsmålningar – ”dalle de verre”

En form av glasmåleri som är helt annorlunda än den här ovan beskrivna metoden, är de så kallade glashällsmålningarna. Den internationella terminologin är ”dalle de verre” och betyder just ”glashäll”. Ett tjockt gjutet glas av 2,5 centimeters tjocklek huggs ut i önskade bitar och fogas sedan samman med ett kraftigt fogbruk. Fogbruket kan bestå av antingen cementbruk eller en epoxyblandning.

Tillverkningsprocessen påminner dock om den traditionella blyspröjsningstekniken. På en plan och liggande yta där det färdiga fönstret har målats upp läggs de uthuggna glasbitarna på plats. Bitarna läggs med tillräckligt avstånd från varandra för att i mellanrummet få plats med fogbruk och eventuella armeringsjärn som ger stora fönster extra stabilitet.

Glasmåleriverkstäder och konstnärer

Uppgifter om glasmåleriverkstäderna har hämtats från flera håll. Birgitta Rengmyr Lövgren har tittat på glasmålningar i Göteborg i artikeln ”Ett drömmande skimmer” och där bland annat behandlat Callmanders ateljé *Svenska glasmåleri AB* i Göteborg. I Ann-Marie Sälde's *Att hantlera färgat glas* finns översiktliga beskrivningar av de andra ateljéerna. Från *NP Ringströms AB* finns en egen kort opublicerad historik skriven 1970. Uppgifter över konstnärerna har huvudsakligen hämtats från *Svenskt Konstnärslexikon* (Malmö 1952-67) och Jönköpings läns museums klipparkiv. I redovisningen nedanför beskrivs varje glasmåleriateljé och konstnär som förekommer i inventeringsmaterialet med kortfattade uppgifter. Efter beskrivning står i parentes vilken/vilka kyrkor inom inventeringsområdet som ateljén/konstnären varit involverad i.

Glasmåleriverkstäder

Svenska glasmåleri AB i Göteborg, 1888-1922

Företaget grundades av Carl Reinhold Callmander, 1840-1922, född i Örebro. Callmander kom till Stockholm 1860 efter skolgång i Örebro och började som elev hos dekorationsmålare F. Liljebeck, genomgick därefter studier på Konsthögskolan 1863-64. Under åren 1862-65 samt 1873-77, genomförde han även studier i Antwerpen, Düsseldorf, Paris och München. Han bosatte sig 1877 i Göteborg och engagerade sig där i stadens konstliv. Han undervisade i ornamentik på Göteborgs Slöjdskola, teckning på Göteborgs musei rit- och målarskola och var med och grundade Valands konstskola 1884. Han ägnade sig åt dekorationsmåleri för privatbostäder och offentliga byggnader i Göteborg samt åt konsthantverk; möbler, tapeter mm. 1884 gjorde Callmander kartonger till glasmålningar för Haga kyrka (Göteborg), som utfördes och tillverkades i Berlin. Under 1880-talet inledde Callmander ett samarbete med glasmästare Magnus Lind som hade ett litet glasmästeri. När Lind slutade övertog Callmander glasmästeriet och 1888 startade han sin egen glasmåleriateljé; Svenska glasmåleri AB i Göteborg. Callmander var både ägare och konstnärlig ledare för firman. Efter detta ägnade han sig huvudsakligen åt glasmåleri och har genom sin ateljé utfört ett flertal stora glasmålningar; t. ex. Uppsala domkyrka, Oskar Fredriks kyrka (Göteborg), Karlstads domkyrka, Umeå, och Varberg mfl. En uppgift finns från 1890 då ateljén sysselsatte nio personer, både glasmålare och glasmästare men även elever som deltog i målandet. Firman hade sin främsta storhetstid under 1890-talet och 1900-talets första decennium. När Callmander dog 1922 upphörde ateljén.
(Gränna 1894-95, Värnamo 1898, Sandvik 1897)

NP Ringström AB, 1886 –

Företaget grundades av Nils Petter Ringström, 1845-1933, född i Stora Malm utanför Katrineholm. Ringström gick i glasmästarlära hos sin svärfar, flyttade till Södertälje och bedrev där egen verksamhet 1885-86, därefter flyttade han till Stockholm och grundade där sitt eget glasmästeri 1886; NP Ringström AB. Första decennierna arbetade glasmästeriet med vanliga klarglasfönster men från och med 1902 började man arbeta med blyinfattade, bemålade glasfönster. Det första bemålade fönstret ska ha varit fönstren till Husby-Rekarne kyrka efter kartong av B. Almquist. Vid Nils Petters död 1933 övertogs firman av sönerna Henning och Gustaf. Idag drivs glasmästeriet av fjärde generationen Ringström på samma adress i Stockholm och har levererat bemålade glasfönster till över 500 kyrkor i Sverige och därtill restaurerat ungefär lika många. När firman Neumann & Vogel (se nedan) lades ner 1938 övergick den till NP Ringströms. Som exempel på större levererade verk kan nämnas Skara domkyrka (1946-76), S:t Nicolai kyrka Halmstad, Uppsala domkyrka, Visby domkyrka mfl.
(Bymarks kyrkan 1936, Tofteryd 1936)

Neumann & Vogel, Stockholms Glasmåleri AB, 1888-1938

Företaget grundades i Stockholm av tyskarna Adolf Neumann och August Vogel, tillsammans med Fredrik W Gullich (den senare som innehavare). Adolf Neumann, 1849-1938, föddes i Prischowitz, Böhmen, och arbetade en tid på Rörstrands porslinsfabrik där han dekorerade och målade porslin i emaljteknik med guldstoffering. August Vogel beskrivs i källorna som glasettsare från Tyskland som också jobbade på Rörstrand samtidigt som Neumann. Tillsammans lämnade de Rörstrand och startade med Fredrik W Gullich 1888 Stockholms Glasmålnings- & Konstglasmåleri. Firman benämndes senare Neumann & Vogel, Stockholms Glasmåleri AB och utmärktes av hög glaskvalitet och teknisk skicklighet. Neumann & Vogel blev jämte Callmanders glasmåleri i Göteborg den största svenska leverantören av glasmålningar i Sverige fram till sekelskiftet. När Adolf Neumann dog 1938 lades företaget ner och delar av företaget överfördes till NP Ringströms AB.

(Vallsjö nya k:a 1890, Tännö 1935, Järsnäs 1906, Norra Ljunga 1904, Skede 1918, Villstad 1917, Ödestugu 1905)

Linnemann Glasmalereiwerkstatt, 1889- ca 1955 (Frankfurt am Main)

Ateljén grundades 1889 av Alexander Linnemann, född 1839 i Frankfurt am Main och död 1902. Alexander Linnemann utbildade sig till arkitekt i Berlin och arbetade med olika restaureringsprojekt. Han kom mer och mer att arbeta med utsmyckningar och inredningar fram till 1889 då han grundade sin egen glasmåleriverkstad. När Alexander Linnemann dog 1902 var ateljén välrenommerad och hade utfört ett hundratal glasmålningar till kyrkor främst i Tyskland. Ateljén övertogs av sönerna Rudolf (1875-1916) och Otto (1876-1961) som fortsatte verksamheten. Bröderna gjorde arbeten var för sig men även tillsammans, efter Rudolfs död 1916 inriktades verksamheten mer mot restaureringar men fortsatte även att tillverka nya glasmålningar. Firman drevs fram till mitten på 1950-talet med som mest över 50 medarbetare. Som exempel på ateljéns arbeten kan nämnas domkyrkorna i Frankfurt, Mainz, Bremen, Magdeburg, riksdagshuset i Berlin, Petrikyrkan i Köpenhamn, kyrka i Alexandria, järnvägsstation i Istanbul mfl. Ateljéns svenska kontaktnät är okänt men Alexander Linnemann hade uppenbarligen god kontakt med arkitekten Agi Lindgren 1891 under dennes engagemang i Uppsala domkyrka av bevarade brev att döma.

(Kristine k:a, Torpa församlingshem, 1909).

Königlichen Bayerischen Hofglasmalerei F. X. Zettler, 1870 – ? (München)

Ateljén i München hörde till de större i Tyskland och grundades av Franz Xaver Zettler (1841-1916). Vid 40-årsjubileet 1910 uppgavs att ateljén hade tillverkat 8 194 glasmålningar i Tyskland och utlandet. Den huvudsakliga utbredning var dock München och Bayern. Ateljén var verksam åtminstone under 1930-talet men därefter är okänt. Från Zettlers ateljé kan i Sverige även nämnas glasmålningarna i S. Klara kyrka, Stockholm (1882), Gessie kyrka, Skåne (1888) och Hedvigs kyrka, Norrköping (1893).

(Sofia k:a, 1891)

Glaskonst Winfried Baier, 1974 –

Ateljén är grundad och drivs av Winfried Baier, född 1945 i Neustadt/Orla, Tyskland. Han är utbildad till konstglasmästare och glasmålare i Paderborn, Tyskland, studier på Staatliche Glasfachschule Rheinbach. Större del av verksamheten är inriktad på glasmåleri restaureringar, t.ex. i Sofia kyrka i Jönköping, Oskarshamns kyrka, Klosterkyrkan i Vadstena, Dalhems kyrka på Gotland, Har även gjort glasmålningar till bland annat Aneby kyrka, Sanna kyrka i Jönköping samt församlingshem i Tranås och Adelöv.

(Värnamo, 1990, samt restaureringsarbeten i ett flertal kyrkor)

Enskilda konstnärer

Uno Reinhold Angerstein, 1808-1874

Född på Kosta glasbruk, död i Alvesta. Angerstein var ursprungligen militär, blev kapten vid Kronobergs regemente 1846 men tog avsked från den militära banan 1854. Han verkade senare främst som lantbrukare men ägnade sig även åt måleri vid sidan om. Samtidigt som han inledde sin militära karriär 1824 skrevs han in vid akademiens arkitekturskola och övergick 1825 till antikkolan, konstakademiens lägre skola där man tecknade för gipsfigurer. Angerstein gick i perioder på antikkolan fram till 1829. Tillfälliga studier i Köpenhamn av Eckersberg och Lund. Bosatte sig i Växjö och bildade Växjös konstförening. Bodde 1833 – 71 på sin gård Gåvetorp vid Alvesta där han bedrev lantbruksskola, samtidigt verkade han som konstmecenat och umgicks bland annat med Kilian Zoll, Ludvig Frid, Bengt Nordenberg och Marcus Larsson. Arbeten i Ekeberga: altartavla ”Kristus i Getsemane” 1860, Hjortsberga: altartavla ”Kristi uppståndelse (kopia efter F Westin) 1846.
(Hjälmseryds nya kyrka 1852)

Bo Beskow, 1906-1989

Född i Djursholm. Utbildad på Konsthögskolan 1923-26, samt under 1926-34 i Rom, Paris och Portugal. Började med realistiskt porträtt- och landskapsmåleri, fortsatte med monumentalmåleri i allt mer abstrakt form. Han har för eftervärlden blivit mest berömd för sina glasmålningar i Skara domkyrka som han jobbade med från 1945 till 1976. Han har även gjort väggmålningar i Djursholms kapell, i FN's huvudkontor i New York, altartavla till Alingsås kyrka, glasmålningar till bland annat Växjö domkyrka, Kristdala kyrka, mfl.
(Vrigstad 1963)

Paul Boberg, 1884-1947

Född i Brunskog, Värmland. Arkitekt med verksamhet i Växjö och omnejd. Var huvudsakligen inriktad på kyrkorestaureringar.
(Tännö 1935)

Albert Eldh, 1878-1955

Född i Film, Uppsala län. Bror till skulptören Carl Eldh. Han utbildade sig 1903-05 under Carl Wilhemson på Valand och 1906-08 vid Konstnärarförbundets skola. Arbetade periodvis på olika arkitektkontor och dekorationsateljéer. Hans verk beskrivs som dekorativa och han blev mycket anlitad vid utsmyckning av kyrkor. Han har utfört kartonger till ca 200 glasmålningar för kyrkor i främst västra Sverige, t.ex. Haga, Oscar Fredriks samt Carl Johans kyrkor i Göteborg.
(Voxtorp 1930)

Knut Hallgren, 1893-?

Född i Grums, Värmland. Målare, tecknare, konsthantverkare. Studier vid Tekniska skolans Aftonskola samt Högre konstindustriella skolan. Ägnade sig huvudsakligen åt akvarell- och gouachemåleri i intim skala och strama färger. Han har bland annat även formgivit ljusarmaturer åt olika kyrkor samt i samarbete med Simon Gate.
(Sofiakyrkan, S:t Peders kapell 1952)

Kjell Jordahn, 1926 -?

Född i Köpenhamn. Skulptör, målare. Utbildad i målarskola i Frankrike och har gjort flera kyrkliga utsmyckningar och offentliga konstverk, främst i nordvästra Skåne. Fönstret i Huskvarna kyrka är gjort i samarbete med hustrun Ci Jordahn.
(Huskvarna 1986)

Uno Lindberg, 1912-1992

Född i Eskilstuna. Målare. 1929-35 genomgick han studier vid Konsthögskolan i Stockholm. Han började med realistiska målningar av interiör, landskap, stilleben och utvecklade sedan ett mer abstrakt uttryckssätt, med intresse för blockartade och prismatiska kompositioner. Han har utfört ett flertal glasmålning för olika kyrkor; Kvibergs krematorium i Göteborg (1955), S:t Birgittas kyrka i Nockeby, Fors kyrka i Eskilstuna, Eskilstuna bibliotek (1964), Söderledskyrkan i Farsta (1960), Rubinen i Göteborg. (Kulltorp 1968)

Elis Lundqvist, 1914-1969

Född i Nässjö. Målare, grafiker men har även arbetat i ett flertal andra tekniker; glasmålningar, textil, keramik etc. Han genomgick studier vid Otte Skölds målarskola i Stockholm 1949 och studerade därefter på egen hand i Frankrike och Danmark. Han ansågs vara en skicklig tekniker som införde glasmålningstekniken med hugget glas i armerat bruk (dalle de verre) till Sverige. Samarbetade med emaljmästaren Dippelreiter i Huskvarna för att få fram ett bra glas. Han var även konstnärlig formgivare för Lindshammars glasbruk som också levererade glas åt hans fönster, samt VD och konstnärlig ledare för AB Verrina. Han jobbade ofta med religiösa scener i sin konst och har t.ex. gjort altarmålning till Skönsbergs kyrksal i Sundvall (textil), vägg i missionskyrkan i Huskvarna, glasmålningar i Växjö domkyrka bland flera arbeten i mellan-svenska kyrkor.

(Forserum 1954, Nässjö 1960, Hjälmteryd gamla 1956)

Yngve Lundström, 1885-?

Född i Göteborg. Dekorationsmålare, målare, tecknare, teaterdekoratör. Han utbildade sig i Göteborg vid Slöjdföreningens skola och vid Valands målarskola, studier i Stockholm för Nils Asplund, vid krokiskolor och i kyrkligt och profant dekorationsarbete hos F. Månsson. Därtill studier i Köpenhamn och Paris. Lundström var sedan 1910-talet en av våra mest anlitade dekorationsmålare och arbetade i de flesta förekommande stilar, med förkärlek för rokoko. Han har utfört dekor, restaureringar och glasmålningar för ca 150 kyrkor i hela Sverige.

(Skede 1918)

Robert Nilsson, 1894-1980

Född i Höganäs. Skulptör, målare, keramiker. Först utbildade han sig till keramiker i Snekkerten och Köpenhamn, Danmark, och därefter under åren 1921 till 1924 på Högre konstindustriella skolan i Stockholm samt 1924 – 28 vid Konsthögskolan. Han har utfört ett stort antal offentliga utsmyckningar; måleri, smide, reliefväggar av brons, keramik liksom trä, glasmålningar, stuckatur och textil. Hans verk har karakteriserats som lyriskt berättande, detaljrika, behärskade med dragning mot det ornamentala.

(Forserum, 1941)

Göran Pauli, 1891-1940

Född i Stockholm, son till konstnären Georg Pauli. Han utbildade sig på KTH 1910-14 och Konsthögskolan 1917. Var anställd hos Fredrik Falkenberg 1915, hos Gunnar Asplund 1915-16, arbetade som möbelarkitekt på Föreningen för svensk Hemslöjd 1916-17. Han hade egen arkitektfirma 1918-1931, var därefter stadsarkitekt i Jönköping 1931-1940. Han gjorde flera offentliga byggnader i Jönköping och ett flertal kyrkobyggnader; Allianskyrkan i Jönköping, Jönköpings stadsmissionsförening, Gyllenfors kapell, Norrahammars kyrka, Klöveskogs kyrka mfl.

(Bymarkens kyrka 1935)

Gunnar Erik Ström, 1892-?

Född i Landskrona. Målare, tecknare, grafiker, skulptör. Han studerade 1912-17 vid Konsthögskolan i Stockholm och var huvudsakligen verksam i Göteborg och västra Sverige. Tidigt inriktade han sig på dekorativ konst, både i kyrkliga och i profana miljöer; t. ex. altartavla för Annedalskyrkan i Göteborg (1939), korffönster till Skövde kyrka (1927), takmålningar i Hotel Palace, Göteborg (1924) samt flera konstnärliga utsmyckningar av biografer i Göteborg. Han har beskrivits som bäst när han arbetat med olika pastischbetonade framställningar, med en stor förmåga att anpassa sig till olika miljöer och material.

(Vetlanda 1925)

Astrid Theselius, f. 1927

Studier på Konstfack i Stockholm. Hon har även gjort glasmålningar till Östersunds och Vansros kyrkor.

(Grännas Mariafönster 1988)

Gunnar Torhamn, 1894-1965

Född i Torhamn, Blekinge. Målare och skulptör. Studier vid konstakademien i Stockholm 1918-21. Torhamn har huvudsakligen utfört dekorativa arbeten för offentliga byggnader, speciellt altartavlor och kyrkliga monumentalmålningar, ”präglade av eklektiska ideal och folklig religiositet”. Exempel på verk är; dekorationsmåleri i Högalidskyrkan, Jacobs kyrka, Storkyrkan mfl i Stockholm, kyrkor i Höganäs, Torhamn, Umeå, Härnösands domkyrka, konserthuset i Örebro mfl. Har även utfört glasmålningar till Blidö kyrka (Uppland), Jacobs kyrka (Stockholm), Skivarps kyrka (Skåne), Lindesberg, Gideå (Ångermanland) och Kirsbergs kyrka i Malmö samt restaurang Regnbågen i Karlskrona.

(Tofteryd 1936)

Edgar Wallin, 1892-1963

Född i Stockholm. Målare, skulptör, grafiker. Först utbildade han sig som yrkesmålare, därefter på Tekniska skolans aftonkurser och på Ahltins målarskola. Han arbetade 1908-12 som dekorationsmålare på C. Grabows ateljé och gick därefter på Konsthögskolan (1912-19). Han har huvudsakligen blivit känd för sina porträtt-, figur- och landskapsmålningar i olja, samt stockholmskildringar. Wallin har även utfört altartavlor i Spannarboda kyrka, Gåsö kyrka samt absidmålning i Toarps gravkapell och en väggmålning i Sigtuna församlingshus.

(Norra Ljunga 1955)

Ann Wolf, f. 1937

Född i Lübeck. Formgivare, grafiker. Studier vid Hochschule für Gestaltung i Ulm, Tyskland. Har arbetat vid Puukebergs glasbruk och därefter vid Kosta glasbruk i samarbete med förre maken Göran Wärf. Har även arbetat med textila applikationer.

(Ödestugu 1992)

Förteckning över kyrkor med målade glasfönster

BARKERYDS KYRKA 1844 – 1846

BYMARKSKYRKAN JÖNKÖPING 1935

FORSERUMS KYRKA 1150 – 1935

GRÄNNA KYRKA 1894 – 1895

HJÄLMSERYDS GAMLA KYRKA 1100-tal, 1935

HJÄLMSERYDS NYA KYRKA 1853

HUSKVARNA KYRKA 1907 – 1908

JÄRSNÄS KYRKA 1100 – 1199

KRISTINE KYRKA JÖNKÖPING 1649 – 1686

KULLTORPS KYRKA 1100 – 1803

KÄLLERYDS KYRKA 1673 – 1874, 1905

NORRA LJUNGA KYRKA 1100 – 1499

NÄSSJÖ KYRKA 1908 – 1909

SANDVIKS KYRKA 1896-99

SKEDE KYRKA 1833 – 1834

SOFIA KYRKA JÖNKÖPING 1884 – 1888

TOFTERYDS KYRKA 1833 – 1835

TORPA FÖRSAMLINGSHEM, JÖNKÖPING 1925

TÄNNÖ KYRKA 1849

VALLSJÖ NYA KYRKA 1890 – 1891

VETLANDA KYRKA 1796 – 1798

VILLSTAD KYRKA 1788-93, 1910-12

VOXTORPS KYRKA 1841 – 1843

VRIGSTADS KYRKA 1865 – 1866

VÄRNAMO KYRKA 1872-75

ÖDESTUGU KYRKA 1200 – 1870

● Kristi uppståndelse, 1907.

● Vinranka med nattvardskalk, Göran Pauli, NP Ringströms, 1935.

● 2 x 4 bibliska motiv från NT och GT, Robert Nilsson 1941. Uppståndelse och himlafärden, Elis Lundquist, 1954.

● Tre korfönster, tre rosettfönster, CR Callmander, 1895. Litet glasfönster ”Maria i rosengård” av Astrid Theselius, 1988.

● Maria bebådelse, glashällsfönster, Elis Lundquist, 1956-tal.

● Geometriska mönster, Uno Angerstein, 1852.

● ”Vägen till ljuset” Ci & Kjell Jordahn, 1986.

● Fyra fönster med scener ur Jesu liv, Neumann & Vogel, 1905. Två ornamentala fönster, 1937.

● Jesu dop och förklaringsberget, Otto och Rudolf Linnemann, 1909.

● Eld och vatten, Uno Lindberg 1968

● Fågel Fenix och pelikan, okänd konstnär, 1905

● Törnekors (tornvinden), Neumann & Vogel, 1905. Såningsmannen, Edgar Wallin, 1955.

● Tre fönster med scener ur Jesu liv, glashällsfönster, Elis Lundquist, 1961.

● Korsfästelsen och uppståndelsen, CR Callmander, 1899.

● Rokokoornament, Yngve Lundström, Neumann & Vogel, 1908.

● Apostlar, profeter och nattvardssakrament, FX Zettler Hofglasmalerei, 1891. Rundfönster i S:t Peders kapell, Knut Hallgren 1952.

● Jesu födelse och uppståndelse, Gunnar Torhamn, NP Ringströms, 1935.

● Strålomkransat öga, Otto och Rudolf Linnemann (flyttat från Kristine kyrka) 1909.

● Färgat glas med kors, Paul Boberg, Neumann & Vogel, 1935.

● Jesus går på vattnet, Neumann & Vogel, 1891.

● Treenighetens triangel, Gunnar Erik Ström, 1925.

● Bibliska motiv, Neumann & Vogel, 1917.

● 2 x 4 bibliska motiv, Albert Eldh, Neumann & Vogel, 1930.

● Livets och kunskapens träd, Bo Beskow, 1963

● Uppståndelsen, CR Callmander, 1898. Abstrakt fönster i sakristian, Winfried Baier, 1990.

● Törnekors (i församlingshemmet), Neumann & Vogel, 1905. Scener ur Jesus liv (i koret), Ann Wolff, 1992.

Redovisning

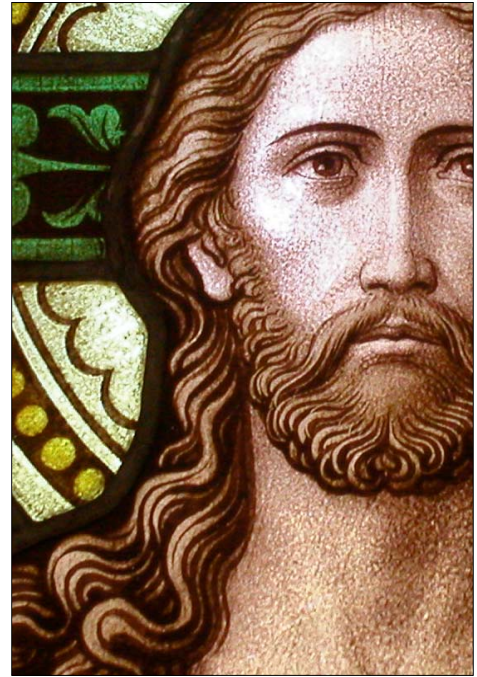
Glasmålningarna är redovisade i alfabetisk ordning efter den kyrka de är placerade i. Redovisningen tar upp de kyrkor i länet som har

För varje glasmålning ges en kort historik, dels med avseende på kyrkans historik men även vad gäller händelser som har med själva glasmålningen att göra. Uppgifter har huvudsakligen hämtats från arkivhandlingar i Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv som även har kopior från Antikvarisk Topografiska Arkivet i Stockholm.

Varje glasmålning beskrivs också ikonografiskt, samt i de fall uppgifter funnits tillgängliga vilken konstnär som ansvarat för kartongerna och vilket glasmästeri som levererat fönstren. I statusbeskrivningen sammanfattas den tekniska undersökningen och fönstrens vårdbehov. Undersökningen genomfördes under hösten 2004 och beskrivningen gäller således för det skick fönstren befann sig i vid den tidpunkten. Den tekniska undersökningen som är genomförd i detta skede ersätter inte en noggrannare undersökning som alltid måste genomföras innan några åtgärder planeras.

Allt bildmaterial är från inventeringen 2004. Samtliga bilder är tagna med digitalkamera och förvaras på Jönköpings läns museum. I redovisningen har bilderna rätats upp och beskrivits digitalt genom ett bildbearbetningsprogram och i vissa fall även justerats vad gäller ljusstyrka. Andra färgjusteringar eller manipuleringar har ej utförts. Färgåtergivningen kan därför skilja sig från verkligheten, både på grund av kamerans automatiska färgjustering samt tryckkvalitén i rapporten.

BARKERYDS KYRKA

Historia

Barkeryds kyrka uppfördes 1844-1846 och ersatte en äldre kyrka med ursprung i medeltid. Kyrkan ritades av byggmästaren Jonas Jonsson, född i Barkeryd, som bearbetades av Albert Thörnquist på Överintendentsämbetet.

Kyrkan är uppförd i enlighet med många av tidens nyklassiska kyrkor med kor i rundad absid i öster. Kyrkan är byggd i sten och fasaderna slätputsade i rosa. Fönstren är stora och höga med rundade överbågar, mittpost och två tvärposter av trä och glaset blyspröjsat.

1907 genomgick kyrkan en inre och yttre ommålning då även de tre nuvarande korfönstren sattes in. Altarkorset med svepeduk som dittills haft sin plats på altaret flyttades från korabsiden till korets norra vägg för att inte skymma mittfönstret. Att glasmålningarnas uppskattning varade under en mycket begränsad tid illustreras tydligt av att församlingen redan 1926 diskuterade att avlägsna dem. Antingen genom att helt mura igen mittfönstret eller ersätta glasmålningen i det och sidofönstren med tonat glas. Man avstår dock från att ändra något men flyttar ändå tillbaka altarkorset till sin ursprungliga plats i korabsiden, framför mittfönstret. Kombinationen av det klassicistiskt enkla svepningskorset som skymmer den nyromantiska glasmålningen där bakom var dock olycklig och korset flyttas tillbaka till norra korväggen. 1946 föreslår till och med själva Byggnadsstyrelsen på eget initiativ att man borde avlägsna glasmålningar och ersätta dem med vanligt glas, då ”de saknar konstnärligt värde”. Det dröjer till en större renovering 1950-51 då man tar itu med fönstren och kompromissar genom att delvis mura igen fönsteröppningarna så att den dekormålade fönsterbården döljes på samtliga tre fönster. Svepekorset flyttas samtidigt för andra gången tillbaka till sin plats framför glasmålningen.

Kyrkan putsas om utvändigt 1964-65 till nuvarande rosa och vita utseende. Under 1990-talet flyttades återigen svepekorset från altaret till norra korväggen, där det står idag och 1997 genomgick mittfönstret en grundlig renovering med utbyte av blyspröjs och nya stagjärn. Renoveringen genomfördes av glasmästare Winfried Baier. I samband med detta uppfördes förövrigt läktarunderbyggnader.

Fönsterbeskrivning

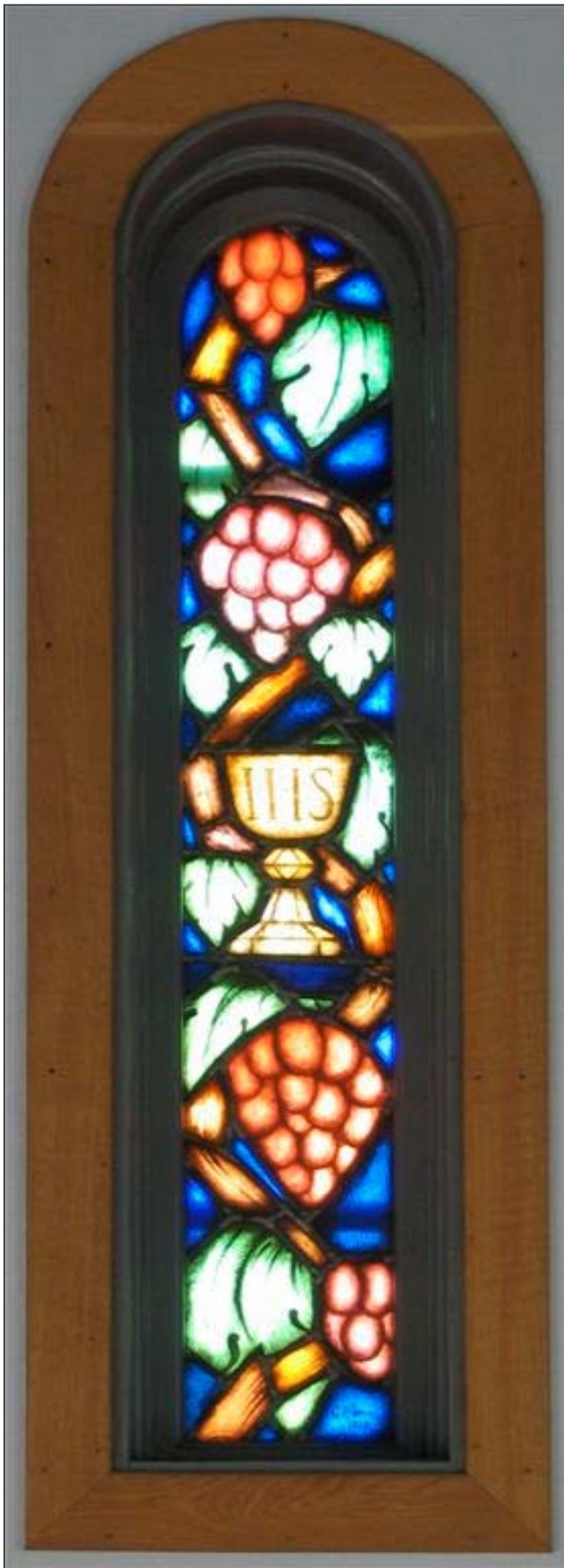
Barkeryds kyrka har tre korfönster, varav det mittersta är försett med ett glasmåleri föreställande den uppståndne Kristus. Mittfönstret flankeras av två till storleken identiska fönsteröppningar med vitt katedralglas. Samtliga tre fönsteröppningar murades delvis igen vid renoveringen 1950 och som en följd av det är idag fönstrens bårder ej längre synliga inifrån. Bårderna är smalare och enklare utförda på de flankerade fönstren än i mittfönstret. Mittfönstret föreställer den återuppståndne Kristus' uppståndelse. Kristusfiguren är inskriven i en strålomkransad mandorla, med segerfana i vänstra handen, svävandes ovanför den öppnade graven. Framför graven knäböjer två romerska soldater. Bården längs fönstrets ytterkant som ej syns inifrån består av ett regelbundet böljande mönster i huvudsakligen rött och grönt. Huvudmotivet och mönster tecknar sig mot en mörk bakgrund, kompositionen präglas allmänt av en tydlig mönster- och kontrastverkan.

Glasmåleriet saknar känd upphovsman. Troligen är det en till ateljén knuten konstnär som gjort kartongerna. Uppgifter saknas även vilken ateljé det är som utfört och levererat fönstren samt om det finns någon känd donator bakom. Framställningssättet är av en typ som sammanfaller med den typiska för 1890-talet och det följande decenniet. I detta måleri sammanblandas vanligen renässansmåleri med inslag av nygotiska mönster och bårder. I förhållande till övriga kyrkans inredning framstår fönstret närmast som en solitär då det inte finns någonting annat konkret i rummet som anknyter till denna tidsperiod eller stilart.

Teknisk status

Fönstren är monterade i träbågar, blyspröjsade och uppdelade i tre sektioner (mittfönstret) respektive sex sektioner (sidofönstren, i likhet med kyrkans övriga fönster). Glaset är äkta munblåst antikglas, både genomfärgat och bemålade med svartlovsfärg för schatteringar och konturer. En del av den övre sektionens ram är sekundärt målad i hudfärg för att bättre sammansmälta med glasmålningen. Mittfönstret restaurerades senast 1998 av Glaskonst Winfried Baier och befinner sig idag i gott tillstånd. Inga åtgärder behövs vidtagas.

BYMARKSKYRKAN, JÖNKÖPING

Historik

Bymarkskyrkan är en stadsdelskyrka i ett villaområde i nordvästra Jönköping. Kyrkan inordnar sig i den omgivande bebyggelsen genom ett villalikt yttre. En enkel husvolym med sadeltak och små utbyggnader. Kyrkan uppfördes 1935 efter ritningar av stadsarkitekten i Jönköping, Göran Pauli. Kyrkan uppfördes som ett församlingshem, med ett mindre kyrkorum och en församlingssal i ett samma rum. Det ursprungliga kyrkorummet, som motsvara det nuvarande koret, avskärmades från församlingssalen med ett draperi. Inför varje gudstjänst iordningställdes församlingssalen till kyrksal. I början av 1960-talet ändrades namnet från Bymarkens församlingshem till Bymarkskyrkan.

1972 byggdes kyrkan om för första gången. Hela kyrksalen gjordes nu om till kyrkorum och församlingssalen flyttade ner till suterrängvåningen under. Kyrkorummet fick nya bänkar och nya inventarier. I väster ordnades en ny ingång och den gamla gjordes om till sakristia. Kyrkan återinvigdes 1973 av domprost Adolf Danell. 1996-97 gjordes en andra utvidgning. Suterrängvåningen byggdes ut mot söder med ytterligare ett rum, ett nytt kök, två nya arbetsrum mm. Glasmålningen i östra korväggen är ursprunglig och har inte varit föremål för några ändringar.

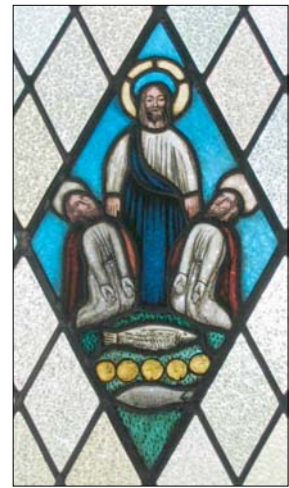
Fönsterbeskrivning

Korfönstret i Bymarkskyrkan föreställer en vinranka med en nattvardskalk i mitten. Nattvardskalken har inskriptionen "IHS" som står för "Jesus Hominum Salvator", Jesus, människornas frälsare. Vinrankan med röda druvklasar och gröna vinblad tecknar sig mot en blå bakgrund. I nedre högra hörnet finns signaturen "G.P inv. 1936. N. P. Ringström fec." Göran Pauli gjorde kartongen till målningen medan glasmästeriet NP Ringströms (Stockholm) utförde målningen.

Teknisk status

Blyinfattad glasmålning, med genomfärgat äkta munblåst antikglas, i träbåge. Utvändigt skyddsglas. Måleri med svartlods färg till konturer och schatteringar. Glasmålningen befinner sig i ett gott skick. Bortsett från en försiktig damning med dammvippa behöver tillsvidare inga andra åtgärder vidtagas.

FORSERUMS KYRKA

Historik

Kyrkan uppfördes omkring mitten eller slutet av 1100-talet. Kyrkan förlängdes åt öster 1781 med 9,6 meter då nuvarande kor i full bredd med avrundad avslutning uppfördes. Det förefaller som om fönsteröppningarna i kyrkan också fick sin nuvarande form och storlek vid denna tidpunkt. 1902 byggdes ett torn med vapenhus och huvudentré på västra sidan. 1935 byggdes tornet om under ledning av arkitekt Erik Lundberg och kyrkans romanska takstol som dittills varit täckt öppnades upp. På grund av drag som uppstod när takstolen blottades täcktes den snart över igen. Över sakristian i norr byggs 1935 en läktare och här placeras 1949 en nybyggd orgel. 1976 avlägsnas orgeln och läktaren byggs för, samtidigt flyttas predikstolen från den södra väggen till den norra och takstolen öppnas åter upp. 1996 skedde den senaste stora reparationen då kyrkan bland annat fick ett nytt spåntak och fasaderna putsades om.

Fönster

Forserums kyrka har tre glasmålningar. 1940 lämnar konstnär Robert Nilsson in skissförslag till två glasmålningar i koret som antas av församlingen. Dessa monteras 1941 på sina nuvarande platser på var sin sida om altaret. Varje fönstret är uppdelat i fyra delar med lika många bibliska motiv – norra fönstret med fyra motiv från gamla testamentet och södra fönstret med fyra nytestamentliga motiv. I fönstrens mitt finns hänvisningar till motsvarande berättelse i bibeln. Fönstren är indelade i ett rombiskt rutnätsmönster. Fönstren är modernt utförda med ett enkelt och nästan naivistiskt manér som väl ansluter till den spartanska och robusta karaktären i kyrkan i övrigt.

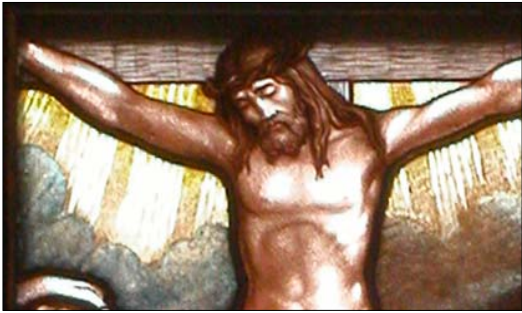
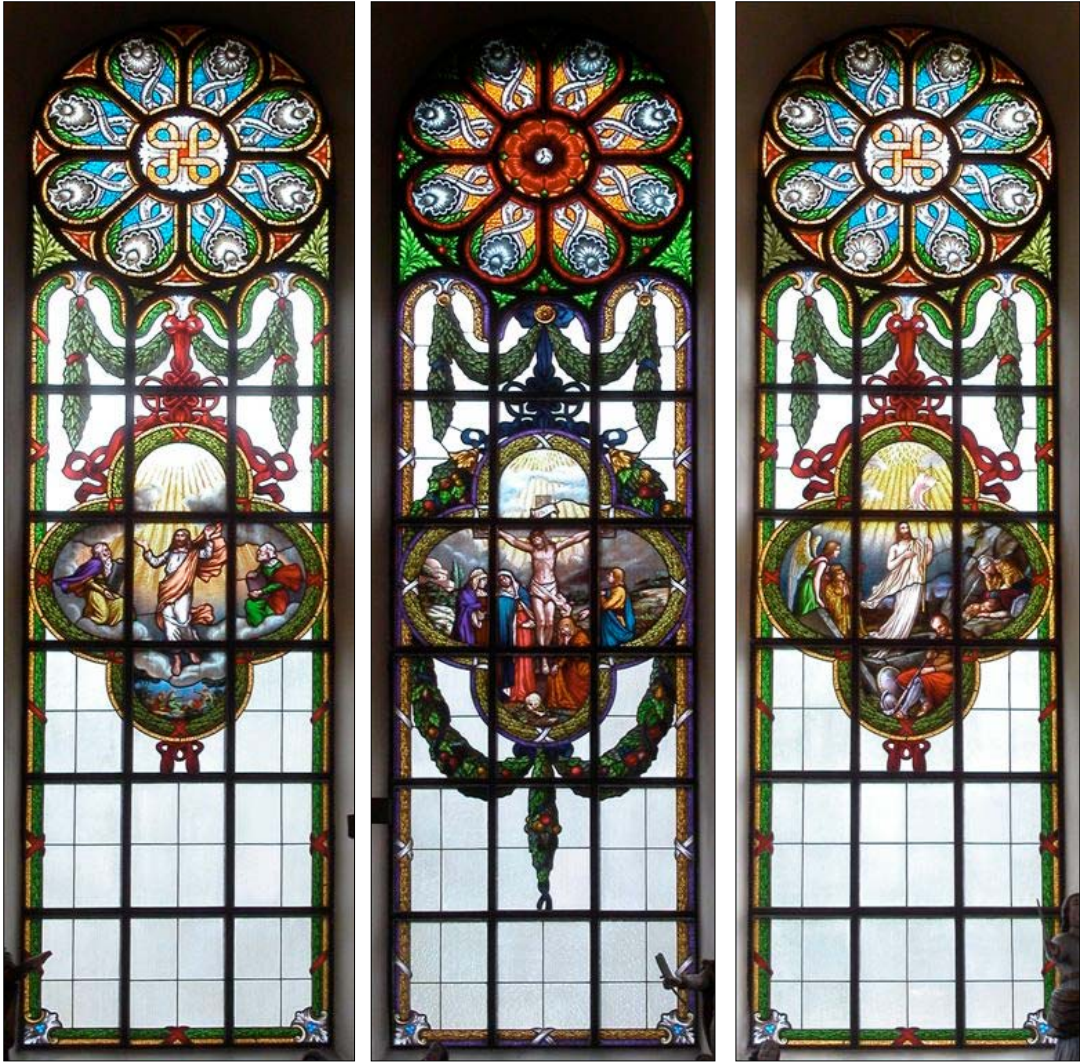
Redan 1953 vill dock kyrkan byta ut dessa fönster och låter konstnär Elis Lundquist utföra en skiss till ett fönster som skulle kunna ersätta det ena fönstret, för att därefter följas av ytterligare ett fönster. På läns museets och konstnärens egen inrådan föreslås istället att det skissade förslaget monteras i det östra fönstret i södra långhusväggen. Lundquists förslag är därtill gjort för ett 50 cm smalare fönster men anpassas senare till den befintliga fönsteröppningen. Robert Nilssons fönster beskrivs vid detta tillfälle av läns museet som ”enkla men konstnärligt högstående och med kyrkans interiör väl harmonierande”. Elis Lundquists fönster som monteras på plats 1954 föreställer Jesu uppståndelse och himlafärd. Fönstret är självständigt komponerat i förhållande till de två korfönstren men dekorbården med rombiskt mönster på sidorna kopplar ändå samman dem, liksom färgsättningen. Fönstret bekostades av familjerna Östergren och Zetterstrand.

Teknisk status

Samtliga tre fönster är utförda i samma teknik, blyinfattade med genomfärgat äkta munblåst antikglas. Måleri på glaset omfattar svartlods färg till konturer och schatteringar. Korfönstren är monterade i träbågar medan långhusfönstret sitter i en metallbåge. De båda korfönstren från 1941 är i ett gott tillstånd och inga åtgärder behöver för tillfället vidtagas. Lundquistfönstret från 1954 har delvis deformerade blyspröjs/blynät och rester av silikonfog finns på glasmålningens insida. Fönstret är i behov av översyn samt rengöring från damm och kondensränder mellan glasmålning och skyddsglas. Åtgärdsprogram bör upprättas.

GRÄNNA KYRKA

Historik

Gränna kyrka uppfördes under 1100-talet. I samband med att Gränna blev stad 1652 bekostade stadens grundare, Per Brahe dy, ett torn i väster. Kyrkan utvidgades 1689-1696 med korsarmar i norr och söder varvid den fick den korsformade plan den har än i dag. Kyrkan brann ner till grunden 1889 men återuppfördes på de gamla grundmurarna 1894 – 1895. Vid återuppbyggnaden insattes de nuvarande bemålade fönstren. 1935 genomfördes en renovering som bland annat ledde till att rosettfönstren minskades. Omfattande restaurering och ombyggnad genomfördes 1987 då västra rosettfönstret restaurerades.

Fönster

Fönstren är en gåva i samband med återuppbyggnaden 1895 och levererades av Göteborgsfirman Svenska Glasmåleri AB, under ledning av Reinhold Callmander. I koret finns tre högresta fönster med tre scener ur Jesu liv, från norr till söder; Jesus med Mose och Elia på förklaringsberget, Jesus som korsfäst samt i södra fönstret Jesus som återuppståndnen med segerfana. Scenerna är inskrivna i ett fyrpassfält, inramade av eklövsgirlanger och överst i varje fönster ett åttadelat rosettfönster. I slutet av 1980-talets restaurerades kyrkans samtliga glasmålningar av Glaskonst Winfried Baier. I korfönstren lagades sprickor i blynätet och fönstren försågs med skyddsglas med ventilation upp- och nedtill.

I andra änden av kyrkan, i tornets västra fasad ovanför huvudingången, bakom orgeln, sitter ett stort rosettfönster med evangelist-symbolerna för Matteus, Markus, Lukas och Johannes. I mittcirkeln finns Kristusmonogrammet med bokstäverna X och P. Monogrammet är en sentida (1988) ersättning för den mittcirkel som trycktes ut av en stormvind någon gång i början av 1900-talet. Mittcirkeln återgav troligen ursprungligen en bild av Kristus ansikte. Direkt efter bortfallet ersattes den först av en slät och omönstrad röd glasskiva, denna satt kvar till 1988 då den ersattes av nuvarande Kristusmonogram. Monogrammet är utfört av Glaskonst Winfried Baier, Tranås, och väl anpassat till befintlig färgskala. Samtidigt genomfördes en mindre renovering med bland annat kompletteringar av måleri. Fönstret är belyst inifrån kyrkan och går i dagens läge endast att betrakta från utsidan pga av orgelns nära och skymmande placering.

I de norra och södra gavlarna finns stora rosettfönster med blad- och blomstermönster i rött och grönt. Fönstren hade från början en diameter på 4,8 m och sattes in i murverket med vällagda stenblock runt fönstren, men utan avlastande valv ovan fönsteröppningarna. 1928 konstaterades sprickor i murverket och att fönstren buktade ut ca 10 cm. Fönstren stagades provisoriskt, men det dröjde till 1935 då man för att förstärka fönsterbågen blev tvungna att delvis mura igen fönstren. Önskemål fanns att mura igen fönstren helt och hållet men man nöjde sig med att endast mura in ett cylindriskt tegelvalv. Tegelvalvet följde fönstrens yttre bård som därmed är dold idag. Samtidigt murades de höga fönstren i norr- och södergavlarna igen under läktaren, en igenmurning som idag har tagits bort igen. De stora rosettfönstren fick i slutet av 1980-talet nya järnbågar, komplettering av skadat måleri på ursprungligt glas samt yttre skyddsglas.

I de stora klara långhusfönstren hänger även små runda glasmålningrossetter. Dessa hittades vid restaureringen 1987 och härstammar troligen från de stora rosettfönstrens bård som avlägsnades 1935.

Teknisk status

Glasmålningarna är monterade i metallbågar och blyspröjsade. Glaset är munblåst nyantikt glas samt handgjutet och valsat katedralglas. Glaset är genomfärgat, bemålade med svartlodsärg. Utvändiga skyddsglas finns. Vid den tekniska besiktningen befanns sig fönstren i ett gott skick. På grund av otillgänglighet har inte de stora rosettfönstren i norr och söder kunnat inspekteras mer än från marknivå.

GRÄNNA KYRKA

Historik

Gränna kyrka uppfördes under 1100-talet. I samband med att Gränna blev stad 1652 bekostade stadens grundare, Per Brahe dy, ett torn i väster. Kyrkan utvidgades 1689-1696 med korsarmar i norr och söder varvid den fick den korsformade plan den har än i dag. Kyrkan brann ner till grunden 1889 men återuppfördes på de gamla grundmurarna 1894 – 1895. En omfattande restaurering och omDispositionering av innerutrymmena ägde rum 1988, under ledning av arkitekt Rolf Bergh, Stockholm. Vid denna ombyggnad fick läktarna sin nuvarande sammanbyggda utformning, utrymmet under södra läktaren inreddes till samlingsrum och utrymmet under norra läktaren till sakristia. Utanför sakristian, vid östra väggen arrangerades ett litet Mariaaltare, på liknande sätt som många kyrkor hade under medeltid. Altaret sitter i den nisch där tidigare varmluftsventileringen fanns. Bredvid står den medeltida dopfunten.

Fönster

Glasmålningen ”Maria i rosengård” är utförd av konstnärinnan Astrid Theselius i samband med den stora restaureringen av kyrkan 1988. Fönstret föreställer Maria med Jesusbarnet. Maria är klädd i en blå dräkt med Jesusbarnet i knäet och en lysande stjärna över sig. Maria och barnet sitter innanför en bård med ett grönt bladverk och sju röda blommor. Marias blick är mer drömmande och inåtvänd medan Jesusbarnets blick är mer fokuserad på betraktaren. I grenverket sitter även två fåglar vända mot Maria och Jesusbarnet. Fönstret är monterat i en romansk fönsternisch från den medeltida kyrkan. Stenen är huggen i ett stycke grå granit, med rundbågad öppning och med bland annat två lejon skulpterade i låg relief .

Astrid Theselius (f. 1927) har arbetat med kyrklig konst i olika material och storlek. Mariafönstret är litet till formatet vilket ger en förtrolig relation med betraktaren. Det konstnärliga uttrycket skiljer sig betydligt åt från de övriga glasmålningarna i kyrkan (se föregående beskrivning) och någon koppling emellan dem har ej heller eftersträfvats. Skalan är intim, likaså uttrycket som är mer naivt enkelt och tidlöst. Stenen är placerad i en nisch med belysning bakifrån och framför står den medeltida dopfunten från mitten av 1200-talet.

Teknisk status

Glasmålningen består av genomfärgat glas med svartlodsmåleri till konturerna, infattat i ett blynät. Glaset är munblåst med stora oregelbundenheter. Glasmålningen är både relativt ny och befinner sig i en skyddad miljö, några tekniska underhållsåtgärder är ej påkallade.

HJÄLMSERYDS GAMLA KYRKA

Historik

Hjälmseryds gamla kyrka härstammar troligen från 1100-talet. Kyrkan utökades mot väster och byggdes om under 15-1600-talet och fungerade som sockenkyrka fram till 1853, då Hjälmseryds nya kyrka uppfördes. Därefter förföll kyrkan och i början av 1930-talet stod endast ett antal murar kvar. Kyrkan byggdes upp igen på de gamla murarna efter sin ursprungliga form och återinvigdes 1934. I början av 1950-talet återuppfördes även den ursprungliga sakristian. 1956 gjordes ett restaureringsprogram, främst omfattande ommålning och ny färgsättning. I samband med det tillkom även glasmosaiken över västra porten.

Fönster

1956 lämnade Elis Lundquist ett förslag till glasmosaik till Hjälmseryds gamla kyrka. Glasmosaiken anpassades till den bågformade ljusöppningen över vindfånget vid västra dörröppningen. Förslaget föranledde riksantikvarieämbetet att på grund av dess "ovanliga symbolik" att låta domkapitlet bedöma dess lämplighet. Elis Lundquist anses vara den som har infört tekniken med arkitekturglas (dalle de verre) i cementbruk till Sverige från Frankrike, och fönstret i Hjälmseryds gamla kyrka är det hittills tidigaste kända av honom.

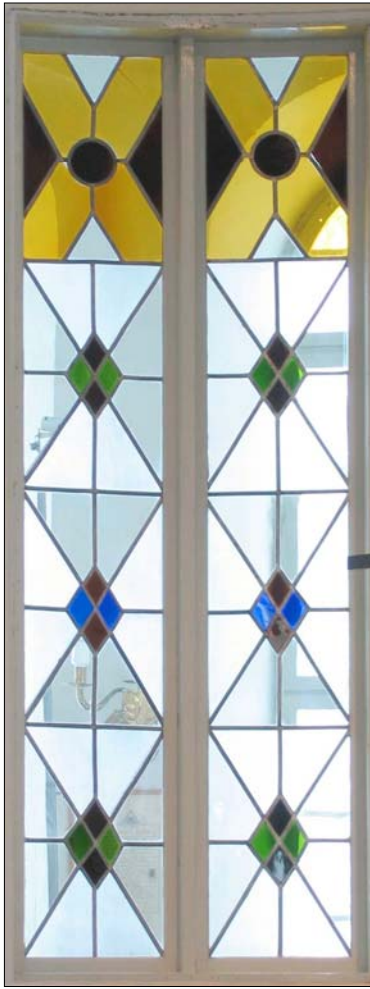
Fönstret föreställer Marie bebådelse med ängeln Gabriel till höger och Maria i mitten. Till höger står tre vita liljor vända mot Maria. Bilden har trots sin grova struktur en rik symbolisk detaljering – ängeln Gabriel håller i en röd blomma i ena handen och en stor grönskande kvist i andra, ovanför kvisten syns en duva med sju strålar, och bakom de tre vita liljorna står en tupp och lyfter vingarna åt Maria. Duvan med de sju strålarna (sju är andens gåvor) kom med Ordet som jungfrun tog emot genom örat och de tre vita liljorna är symboler för Marias renhet före, under och efter bebådelsen. Gabriels grönskande kvist är ett renässansmotiv och symboliserar en gren av Jesses träd. Den röda blomman (en ros?) och tuppens närvaro är mer oklar – den röda rosen symboliserar ofta Marias skönhet och tuppen är en vedertagen symbol för Guds 6:e bud – okyskheten. Konstnären har genom detta lämnat möjligheten öppen för dubbeltydigheter och egna tolkningar av den jungfruliga bebådelsen.

Teknisk status

Fönstret är en glasmosaik av kanthugget arkitekturglas, innefattat i ett armerat cementbruk. I mosaiken ingår ett femtontal olika kulörer. Glasmålningen är monterad i en träbåge över inredningarna till vindfånget vid västra ingången. Fönstret är således inte utsatt för utomhusklimat, mer än när ytterdörrarna är öppna. Fönstrets tekniska skick är gott och några åtgärder behövs ej vidtagas.

HJÄLMSERYDS NYA KYRKA

Historik

Hjälmseryds nya kyrka uppfördes 1853 efter ritningar från 1849 av Albert Törnquist på Överintendentsämbetet. Tidigare ritningar hade uppgjorts av Carl Eldh, men Törnquist ändrade bland annat Eldhs nyklassiska tornlanternin mot en mer nygotiskt inspirerad tornspira med mindre hörnspiror. Kyrkan är i övrigt en typisk representant för de nyklassiska kyrkorna. I öster finns en rund korabsid där glasmålningarna sitter, och utanför denna en sakristia som omsluter korabsiden. Kyrkan har genomgått få förändringar – de förändringar som gjorts omfattar främst korabsiden, samt bänkinredning och färgsättning. Idag är korabsidens ursprungliga utformning i stort sett återställd så när som på färgsättning och dekormålning. 1952 placerades ett tredelat altarskåp i koret och glasmålningarna täcktes för med plywoodskivor. Ursprungligen fanns enbart ett altarkors med svepeduk framför glasmålningarna. Sedan 2003 är fönstren åter framtagna.

Fönster

Kyrkan har en ovanlig planlösning med korabsid på östra gaveln med en kringbyggd sakristia runtom. Fönstren och väggen i korabsiden utgör sålunda en mellanvägg mellan kyrkorummet och sakristian och genom fönstren ser man direkt in i sakristian. Fönstren är ursprungliga i kyrkan och tillverkade vid kyrkans uppförande, 1853. Konstnären Uno Angerstein fick uppdraget att utföra korabsidens glasmålningar, dessa hade på Törnquists ursprungliga ritningar markerats som krysspröjsade. Angerstein utgick delvis från samtidens glasverandor med snickarglädje och fönster med olikfärgade rutor, och anpassade det till den kyrkliga miljön. I den övre delen av varje fönsterpar finns två kors, i mittfönstret ett utdraget s.k. mantuanskt kors med utsvängda svarta armar på grön botten, och sidofönstren har gula Andreaskors. Fönstren är rombiskt spröjsande och det rombiska mönstret förstärks av att vissa rutor har slipats matta och därigenom blivit opaka. Vid samma tid – 1850-talet – börjar i Göteborg och Stockholm de tidigaste glasmåleriinfluenserna från England göra sig gällande. I dessa fall handlar det om medeltidsinspirerade glasmålningar i nygotiska kyrkor. Hjälmseryds nya kyrka är i stort sett en nyklassicistisk kyrka med nygotiska detaljer (främst tornet med spirorna), men fönstren och önskan att smycka dem visar på ett nyvaknat intresse för det färgade glaset i kyrkorum så som i de nygotiska kyrkorna. Angerstein var troligen ingen medeltidsromantiker, hans högsta konstnärliga utbildning inskränkte sig till att några år ha gått på konstakademiens antikskola i Stockholm. Kyrkorummet är också ett nästan rent klassicistiskt rum, där något annat än diskret färgade fönster skulle brutit av för mycket. Fönstren är snarare ett klassiserande uttryck för den växande önskan att berika kyrkobyggandet med mer färg och form, så som det senare kommer till uttryck i de nygotiska kyrkorna. Såväl till typ som ålder är de alltså anmärkningsvärda och saknar motsvarighet inom inventeringsområdet. Fönstren påminner dock också om det som dåtidens glasmålerikritiker kunde varna för – nämligen en alltför stor likhet med samtidens schweizeristil och glasade verandor.

Teknisk status

Fönstren sitter monterade mellan korabsid och sakristian. Fönsterbågarna är av trä, fönsterrutorna är spröjsade i ett blynät med delvis varierande bredd på blyfalsarna. I det vänstra fönstrets (det nordligaste placerade) nedre del saknas dessutom lödning i skarvarna i blynätet, varför man kan anta att det är lagat vid ett senare tillfälle. Glaset är munblåst och genomfärgat där det ej är klarglas. Vissa av fönsterrutorna har slipats på tytan till ogenomsiktighet, så att de tillsammans med klara rutor bildar ett rombiskt mönster. Detta är en väsentlig del av kompositionen. Stödjärn finns på baksidan men liksom blyspröjsen saknas på vissa ställen fastlödning i blynätet. En del sprickor i glasrutorna förekommer och på en del ställen passar glasrutorna och blynätet dåligt överens. På grund av skadorna varierar statusen från mindre god till dålig – ett åtgärdsprogram med arbetsbeskrivning bör upprättas och skadorna bör åtgärdas så snart som möjligt.

HUSKVARNA KYRKA

Historik

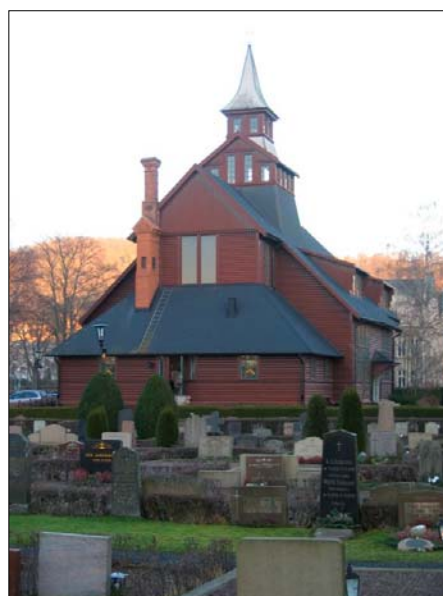
Huskvarnas kyrka uppfördes 1907 – 1908 , efter ritningar av byggnadsingenjör Birger Damstedt. Kyrkan uppfördes i en för tiden modern stil med nationalromantiska och fornnordiska drag. I exteriören är kopplingen till norska stavkyrkor tydlig. Biskopen lär först ha vägrat inviga kyrkan som hade drak-huvudsförsedda takbjälkar, samt andra fornnordiskt inspirerade blom- och djursniderier i koret. Från början var predikstolen placerad ovanför altaret. 1930 genomfördes en renovering under ledning av Georg Pauli – takstolarna doldes under ett välvt innertak, väggarna kläddes med träfiberskivor, predikstolen som från början var ovanför altaret flyttades ner etc. I stort sett var syftet med denna renovering att radera de fornnordiska dragen i kyrkans interiör, vilket också gjordes och idag finns inte många spår från kyrkans ursprung kvar. Nästa stora renovering ägde rum 1986, vilken leddes av arkitekt Per Rudenstam. Vid denna renovering ordnades för mera friytor i koret, ett nytt altarbord placerades fritt från väggen, färgsättningen ändrades åt en varmare skala och en glasmålning monterades i korets östra vägg. Av äldre fotografier att döma fanns någon form av glasmåleri på östra korväggen från början. Denna fönsteröppning sattes igen vid renoveringen 1930 på grund av besvärande motljus.

Fönster

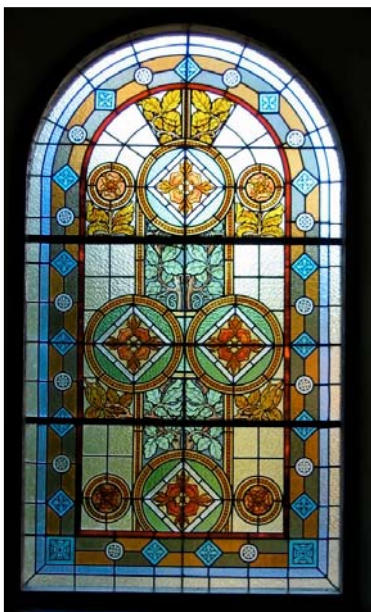
Vid renoveringen och omgestaltningen 1986 togs återigen en fönsteröppning upp på östra korväggen, direkt under taklinjen. Fönstret utformades av konstnärsparet Ci och Kjell Jordahn vilka gav den titeln ”Vägen till ljuset”. Fönstret är modernt och tidsenligt och väl anpassat till det moderna kyrkorummet, samtidigt som det med sin enkelhet väl smälter in bland äldre inventarier. Mot en blå stjärnhimmel tecknar sig två konturer orienterade mot en stjärna, inskriven i ett ögas form. Abstraktionsgraden är hög och möjligheterna till tolkningar många; ett par kupade händer, kyrkbänkar, en nattvardskalk eller en dopfont. Stjärnan påminner om det nyklassicistiska allseende ögat i en strålomkransad triangel. Konstnärerna har själva uttryckt en önskad om att inte binda motivet vid några tydliga beskrivningar utan associationerna bör lämnas så fria som möjligt. Färgerna är kopplade till symboliska betydelser – blått som dominerar symboliserar hoppet, vitt är kopplat till glädjen, rött symboliserar anden och gult är värmens färg.

Teknisk status

Fönstrets tekniska status har ej kunnat besiktigas på grund av dess otillgängliga placering. Teknisk besiktning bör genomföras i samband med nästa tillfälle då ställningar byggs upp. Enligt beskrivningar är fönsterglasat levererat från Lindshammars bruk, och är 24 mm tjockt.

JÄRSNÄS KYRKA

Historik

Kyrkan i Järsnäs härstammar från 1100-talet eller 1200-talet, och bestod ursprungligen av ett långhus med kor i öst-västlig riktning.

1712 byggdes kyrkan till mot väster och på 1740-talet uppfördes en tillbyggnad av trä mot norr, med genombruten vägg mot långhuset. 1906 genomfördes en mycket omfattande om- och tillbyggnad då kyrkan i stort sett fick sin nuvarande utformning. Arbetena leddes av arkitekt August Atterström, Jönköping. Det norra tvärskeppet från 1740 revs och ersattes av ett liknande i tegel, samtidigt genombröts södra långhusväggen och en absidformad tillbyggnad tillfogades kyrkan. Därmed ändrade kyrkan riktning från öst-västlig orientering till en nord-sydlig med kor i den södra absiden. Det ursprungliga koret i öster är nu istället en del av tvärskeppet och likaså den västra förlängningen från 1712. Även tornet uppfördes 1906. 1937 renoverades kyrkan och förutom ommålning och ändring av orgeln och dess placering, tillkom även de två glasmålningarna som sitter i västra tvärskeppet. Denna renovering leddes av arkitekt Erik Lundberg.

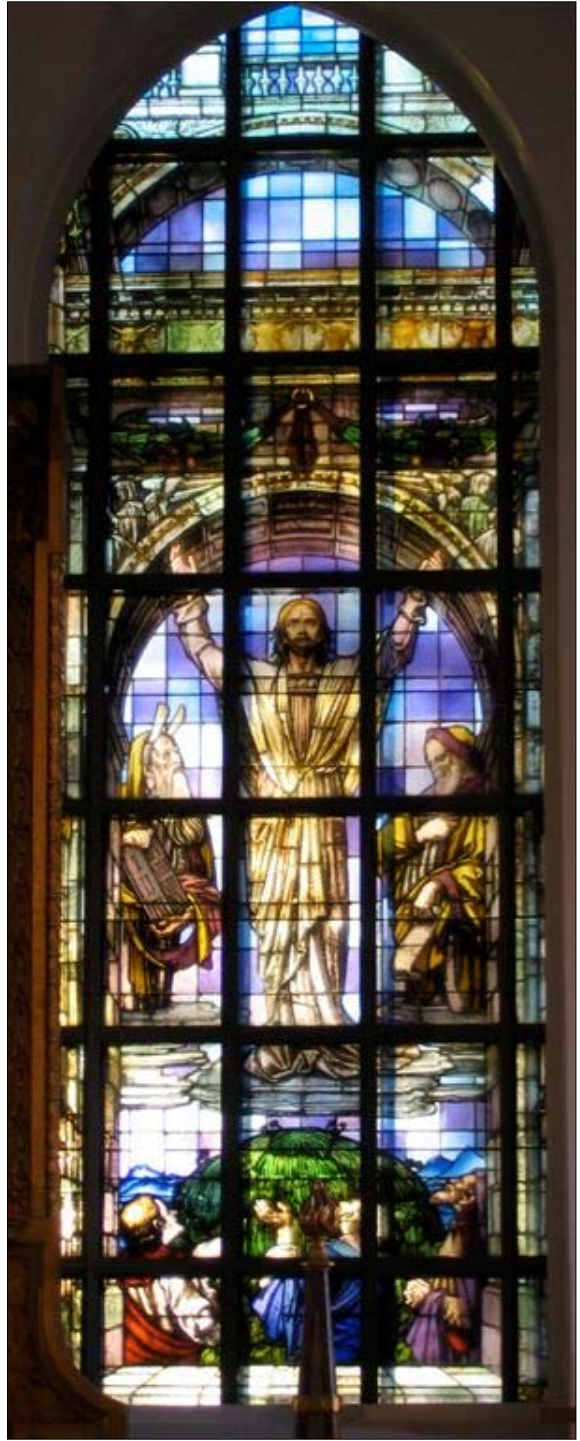
Fönster

Järsnäs kyrka har sex stycken glasmålningar, placerade i koret och i de östra respektive västra korsarmarna (gamla långhuset) tillkomna vid två skeden. Vid om- och tillbyggnaden 1906 sattes fyra fönster in, två i koret och två på ömse sidor i korsarmarnas södra fönsteröppningar. I koret föreställer motiven den korsfäste Jesus med Maria och Josef från Arimataia sörjande (det vänstra fönstret) samt som pendang den återuppståndne Kristus med segerfanan. Fönstren i korsarmarna föreställer i östra korsarmen den undervisande Jesus och i den västra Jesus som den gode herden. Glasmålningarna i koret har en enkel odekorerad bård runt fönstren, medan bårderna i fönstren i korsarmarna är utförligare dekorerade med blomstermönster. Glasmålningarna är utförda av Stockholms glasmåleri, Neumann & Vogel. Kyrkoherde J Magni skänkte det ena korfönstret, det med korsfästelsemotivet, och hans namn står längst ned i bården på detta fönster.

1937 renoverades kyrkan i samband med det tillkom två nya glasmålningar. Fönstren sitter på västra gaveln i västra korsarmen och är huvudsak rent dekorativa med olika växt- och blomstersymboler. Upphovsman och leverantör har ej gått att reda ut. Fönstren är typiska för 1930-talets mer dekorativa glasmåleri utan figurframställningar.

Teknisk status

De fyra fönstren från 1906 är monterade i träbågar, fönstren är blyspröjsade och glaset är genomfärgade och bemålade med svartlods färg. Etsats överfångsglas förekommer också. Fönstren har stödjärn, fästade med koppartråd mot blynätet. Fönstren har även yttre skyddsfönster. Glaset är munblåst. Fönstren från 1937 är likaså infästa i träbågar och monterade i ett blynät. Glaset är antingen ett omålat vitt katedralglas, eller genomfärgat munblåst glas med svartlodsmåleri. Skadebilden på samtliga fönster bedöms som relativt allvarlig. Enstaka glas har skador på kontur- och svartlodsmåleri. Några glas omslutes inte längre av blyspröjs och de nedre partierna buktar bland annat på grund av blyspröjsens relativt kläna dimension och fönstrens tyngd. Vidare förekommer korrosion på blynät, felaktiga utbytesglas från tidigare renoveringar samt sprickor i blyspröjsen. Vissa skador bedöms vara i akut behov av åtgärder och bör åtgärdas snarast.

KRISTINE KYRKA, JÖNKÖPING

Historik

Kristine kyrka uppfördes 1649 – 1686, troligen efter ritningar som arkitekten H. Flemming gjort redan på 1610-talet. Kyrkan brinner 1790 och återuppbyggdes 1793-94 efter överintendentsämbetets arkitekt Ture Wennbergs ritningar. Det är då kyrkan får sitt nuvarande utseende med flackt sadeltak och spetsbågiga fönster. Under 1800-talet genomgår kyrkan ett antal mindre omfattande ändringar i nygotisk riktning – t.ex. ersättes de blyinfattade fönstren 1869-70 med gjutjärnsbågar och 1877-78 öppnas bänkinredningen och bänkgavlarna utförs i någon slags trägotik samt att rundfönstret i östra korväggen tas upp. 1874 gjordes dessutom ett förslag av Helgo Zetterwall som omfattade en total ombyggnad i nygotisk stil. Dock stannade det vid ett förslag.

1909 inköps däremot tre glasmålningar till koret från glasmålerifirman Linnemann i Frankfurt am Main, Tyskland. Fönstren målades av bröderna Rudolf och Otto Linnemann och bekostades av guldsmeden J. A. Johansson. Redan före glasmålningarna kröntes altaret av ett enkelt kors med svepeduk, ett kors som i motljuset från fönsteröppningarna framstod som marginaliserat. Efter 1909 ökade denna marginalisering då glasmålningar helt tog över det visuella intrycket och därför dröjde det inte ens tio år innan man började genomföra en stor ombyggnad. 1918 murades det översta rundfönstret igen och de två kvarvarande fönsteröppningarna förminskades så att platsen mellan dem kunde rymma en ny och större altaruppsats, utformad av arkitekt Axel Lindegren. Glasmålningen i rundfönstret flyttades till Torpa församlingshem, se under dennes separata beskrivning. De tonade rutorna i blått-violett är troligen inte ursprungliga. På fotografier av fönstren när de levererades från firman framgår att allt bakgrundsglas var ofärgat.

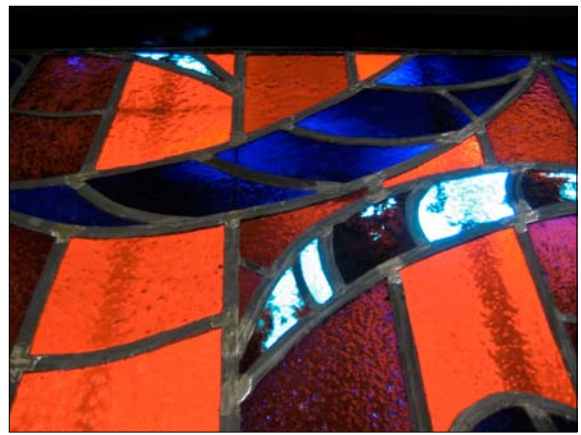
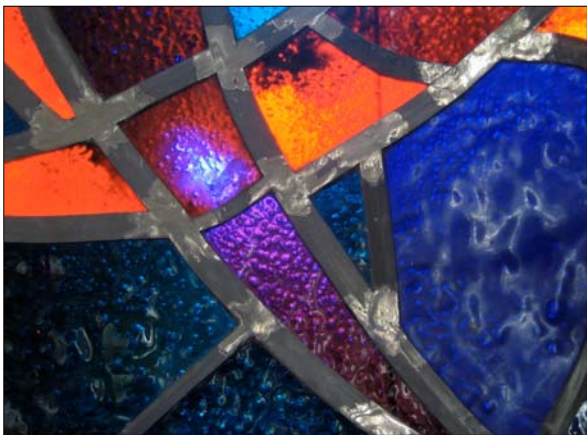
Fönster

Korfönstren är gjorda av Rudolf och Otto Linnemann och levererade 1909 från Linnemanns glasmåleriverkstad i Frankfurt am Main. Det norra fönstret föreställer Jesu dop och det södra Jesu på förklaringens berg tillsammans med Moses och Elias. Händelserna utspelar sig med en iögonfallande arkitektonisk inramning, under ett romerskt rundbågigt valv. Det arkitektoniska ramverket i glasmålningen utgör en del av en triumfbåge eller portal som öppnar sig mot en värld där de bibliska scenerna utspelar sig. Det arkitektoniska ramverket har från början varit än mer framträdande och samspelt med kyrkans dåvarande interiör. Dels doldes de inte av krympningen av fönsteröppningarna som gjordes 1918, dels förstärktes kompositionen av det numera borttagna rundfönstret (se "Torpa församlingshem"), och dels samspelade det med den övriga artikuleringen av kyrkans interiör (t.ex. kyrkans valv och kolonnernas kannelyrer återkommer i glasmålningens återgivna valv och kolonner). Fönstren tillförde ett djup i rummet, samkomponerat med kyrkointeriören. Scenerna med dopet och Kristi förklaring utspelar sig bakom skenarkitekturen, utom Kristus vid förklaringens berg som svävar upp och igenom triumfbågen in mot kyrkorummet. Innerfönstret med sina kraftiga bågar dämpar dock den illusoriska effekten.

I förklaringsscenen framträder Moses till vänster med hornliknande utväxter på pannan. Den hornförsedda Moses var ett vanligt sätt att avbilda honom fram till den nya bibelöversättningen 1917. Vid en beskrivning av Moses när han gick ner efter att ha samtalat med Gud på berget beskrevs han enligt en äldre feltolkning som "facies cornuta" (hornförsedd) istället för "facies coronata" (strålande). I de äldsta texterna är det ursprungliga hebreiska ordet "KRN", vilket både kan tolkas som "karan" (horn), men även som "kärän" (strålande).

Teknisk status

Glasmålningarna är monterade i metallbåge och blyinfattade. Glaset är äkta munblåst antikglas och de är genomfärgade och bemålade med både svartlods färg för konturer och schatteringar och med transparensfärg. Sprickbildning i glas förekommer med ojämn fördelning. Likaså förekommer skador på kontur- och svartlods måleriet samt på transparensfärgerna. Ojämn fördelning av sprickbildning i blyspröjs. Skadorna är ojämnt fördelade och varierar stort. Allmänna statusen varierar beroende på graden av sprickbildning och i vissa fall har måleriet redan gått helt förlorat. Statusen bedöms som "mindre god" till "dålig". Skyddsglas förekommer både innanför och utanför glasmålningarna. För att kunna bedöma rätt insatser behövs en noggrannare kontroll av skadorna med skyddsglasen demonterade. Renovering är nödvändig och en åtgärdsplan bör upprättas.

KULLTORPS KYRKA

Historik

Kulltorps kyrka uppfördes troligen under 1100-talet, även om mycket är osäkert kring den äldsta historiken. 1564 brändes kyrkan ner av danskar men iståndsattes igen till åtminstone 1580. 1612 kom danskarna förbi igen och brände ännu en gång ner kyrkan, som dock återuppbyggdes en andra gång 1642. Tornet uppfördes någon gång före 1702, men utan att man för den skull övergav huvudingången med vapenhus på södra långsidan. 1802-03 byggdes kyrkan ut mot öster och det smala koret ersattes med ett kor och avrundad absid i full bredd, nu ca 3,5 meter förflyttat åt öster. Vapenhuset revs och en ny sydportal togs upp i mitten av långhuset. Mitt emot sydportalen uppfördes en sakristia på norra sidan. Fönsteröppningarna i kor och långhus fick då sin nuvarande storlek och form. 1911 genomfördes en omfattande tidstypisk invändig restaurering då kyrkan målades om, fick ny bänkinredning, nya fönster, ny altarpupsats, snickerier etc. 1940 genomgick kyrkan en omfattande yttre renovering. Dagens utseende härrör huvudsakligen från en betydande inre omgestaltning 1967-68. Syftet med den var dels praktiska/funktionella men även att ta bort prägeln från 1911 års restaurering. Lars Stalin ledde omgestaltningen som gavs en tydligt modern 60-tals dräkt. Kyrkorummet präglas idag starkt av Stalins formgivna bänkinredning, läktarpelare, vapenhus, trappor, altare mm. I detta sammanhang tillkom också de båda glasmålningarna i korfönstren, utförda av konstnär Uno Lindberg.

Fönster

I samband med renoveringen 1967 under ledning av arkitekt Lars Stalin, fick konstnär Uno Lindberg i uppdrag att göra två korsfönster på östra väggen. Ett förslag lämnades in 26 oktober 1967 som godkändes och fönstren utformas i enlighet med detta. Glasmålningar är utförda i rött och blått hårdbränt glas (av en tjocklek på 2-3mm) och blyinfattade. Fönstren är abstrakt gestaltade på ett tidstypiskt sätt. Motiven består av virvlande rörelser, det norra av en blå virvel mot en röd pelare, och det södra av en röd något mer uppbruten virvel mot en blå pelare. Associationer går mot eld och vatten och rörelser av liv, som på något sätt interagerar mot den lugna bakgrunden. Fönstren är tidsmässigt väl integrerade med kyrkorummets nyare inredning från 1960-tal, men bryter av genom att skilja sig från inredningens i övrigt kubiska formspråk, samt genom sin mustigare färgskala. Enligt en muntlig uppgift fick det första levererade fönsterparet skickas tillbaka till konstnären då de ansågs för ljusa och därmed störande. De nuvarande fönstren är relativt dämpade och mörka, varför det nästan krävs att den yttre belysningen är på för att de ska framträda någorlunda tydligt i dagsljus. Uno Lindberg både brände och blyade sina fönster själv, så även dessa.

Teknisk status

Fönstren är monterade i metallbågar, med rutor infattade i ett blynät. Fönstren är genomfärgade och hårt brända med skiftningar i färgstyrkan, därtill med rikt oregelbunden yta och många ojämnheter i glaset. Varje fönster är indelat i fyra sektioner och inom varje sektion är stödjärn fästa direkt på blyspröjsen. 1998 genomgick de en renovering då blyinfattningarna förstärktes och deformationsskador åtgärdades. Korfönstren fick nya ytterbågar av trä samtidigt som långhusets fönster också byttes mot träbågar och blynätet byttes ut. Arbetena utfördes av Glas-konst Winfried Baier, Tranås. Fönstren befinner sig idag i gott tillstånd, men målningen på träbågarnas utsidor bör kompletteras med oljebehandling.

KÄLLERYDS KYRKA

Historik

Källeryds kyrka uppfördes åren 1672-75, och byggdes som ersättning för en illa förfallen träkyrka av okänd ålder. I den nya kyrkan, som bekostades av landshövdingen Magnus Dureel, lät donatorn uppföra ett välvt gravkor åt sin familj. 1875 byggdes kyrkans torn och sakristia, och samtidigt flyttade läktaren ovanför gravkoret för att lämna plats åt ett nytt altare ovanför koret. 1904 brann kyrkan ner efter en vådeld från en värmekamin i sakristian. Det mesta av inventarier kunde räddas och kyrkan byggdes upp igen 1905 på de gamla murarna i nygotisk stildräkt. Vid återuppbyggnaden insattes de nuvarande korfönstren med glasmåleri.

Fönster

Korfönstren monterades på sina platser i samband med återuppbyggnaden 1905. De står på var sin sida om den nygotiska altaruppsatsen, också den från återuppbyggnaden 1905. Fönstren är spetsbågiga och har glasmåleri i ramverk och den översta delen under valvet. Övrigt glas är delvis lätt tonat katedralglas med oregelbunden ytstruktur, blyspröjsade i rundad fjällform. Fönstren präglas av sina huvudmotiv under valven; det vänstra och norra fönstret med en pelikan och det högra och södra med en örn. Enligt en fabel återuppväckte pelikanen sina ungar sedan de dödats av en orm genom att ge dem av sitt eget blod, och berättelsen används som liknelse för hur Kristus offrade sig för att frälsa människan från ont – genom att utgjuta sitt eget blod. Öرنen är fågeln Fenix som bygger sig ett bo och sedan bränner sig till döds. På tredje dagen återuppstår den ur askan och symboliserar därmed uppståndelsen och hoppet om seger över döden. Vem som har levererat fönstren samt vem som har gjort kartongerna till målningarna är ej bekant. Fönstren är väl samspelade med den övriga välbevarade nygotiska interiören. De båda motiven med teman om återuppståndelsen är väl anpassade till sin placering ovanför Dureels gravkor.

Teknisk status

Glasfönstren är monterade i träbågar, och glasrutorna infattade i ett blynät. Glaset är munblåst antikglas, förutom de ofärgade som är katedralglas. De kulörta är både genomfärgade och bemålade med svartlodsmåleri, samt etsade överfångsglas. 1949 fick korfönstren ytterbågar. Fönstren renoverades senast 1973 då glas, blyspröjs och måleri åtgärdades. Vid denna renovering användes en del felaktiga utbytesglas och samtidigt gjordes målningskompletteringar som inte stämmer överens med den övriga använda tekniken. Smuts och sotbeläggning förekommer på båda fönstren. Sprickor i glas förekommer i det högra (södra) fönstret. Statusen är god med nämnda reservationer, främst av estetisk karaktär. Vid tillfälle bör åtgärdsprogram upprättas för rengöring.

NORRA LJUNGA KYRKA

Historik

Norra Ljunga kyrka är en av de så kallade Njudungskyrkorna, uppförd under sent 1100-tal. Vid 1200-talets början uppfördes ett torn i väster av nästan samma bredd som långhuset. Under samma århundrade förlängdes långhuset mot öster och koret fick det utseende det nu har. Under 1600-talet får kyrkan en predikstol vid norra korbågen och ett fönster tas upp intill den i norra muren. Under 1700-talets senare del målas kyrkan invändigt av Pehr Hörberg. Norra Ljunga kyrka har genomgått flera mer eller mindre omfattande restaureringar. 1899 ombyggdes tornets översta del och försågs med en karaktäristisk och ovanlig tornhuv med spira på ett valmat sadeltak. 1904 genomgick kyrkan en invändig renovering då bland annat det östra fönstret i koret troligen togs upp och försågs med ett bemålat fönster föreställande ett enkelt kors. 1955-57 genomgår kyrkan ett mer omfattande restaureringsprogram i två etapper då bland annat tornet får en mer sansad utformning av tydligare medeltidskaraktär. Även kyrkans fönster förminskades i samma strävan till ett mer medeltida utseende. Invändigt ersattes sekelskiftets bänkinredning med slutna kvarter med bevarade dörrar från 1700-talet. Restaureringen innebar även att en del utvändigt tegelimiterande dekor från 1600-talet togs fram. 1977 utbröt en begränsad brand i bakre bänkkvarteren, de senaste årens insatser har främst omfattat vård- och underhållsåtgärder.

Fönster

Norra Ljunga kyrka har två bemålade korfönster, varav det äldsta är taget ur bruk och förvaras på vinden. Det fönstret sattes troligen in vid 1904 års renovering i det dåvarande östra korfönstret. Det är till storlek och utseende nästan identiskt med Ödestugu kyrkas bemålade fönster i församlingshemmet. Det fönstret är daterat till 1905 och föreställer ett törnekranssprytt kors, ståendes framför en soluppgång och en stjärnprydd himmel. Fönstret är tillverkat av Neumann & Vogel, Stockholms glasmåleri, och hör troligen till ett standardfönster i deras sortiment.

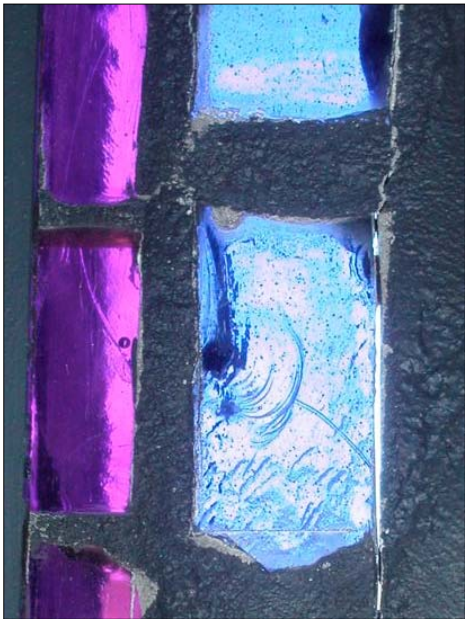
Inför den omfattande restaureringen 1955 skänkte kyrkans syförening medel till ett nytt bemålat fönster, som ersättning för det man avlägsnade i koret. Fönstret föreställer "Såningsmannen" och kartongerna är utförda av konstnär Edgar Wallin (1892-1963). Fönstret placerades i det nyligen förminskade norra fönstret bredvid predikstolen. Ett skissförslag lämnades in av konstnären 17 maj 1955 och godkändes under förutsättning att färgerna anpassades till de ursprungliga färgerna på predikstolen som man vid tillfället tog fram. På målningen syns en ung man med nästan romerska drag sprida frön över en röd jord, han har en grön mantel och över mannens högra skuldra seglar en vit duva.

Teknisk status

Wallin-fönstret från 1955 är monterat i en träbåge och fönsterglaset är spröjsat i ett blynät. Glaset är munblåst antikglas, både genomfärgat, bemålat och etsat överfångsglas. Fönstret befinner sig idag i gott tillstånd och inga åtgärder behövs vidtagas, mer än enkel rengöring av fönstrets insida.

Fönstret från 1905 på vinden är monterat i en träbåge som sitter uppsatt i en ram på väggen i översta tornrummet. För ramen finns en dörr som går att stänga och låsa. Glasmålningen är blyspröjsad och består av valsat genomfärgat katedralglas med svartlodsmåleri. Fönstret ser ut att vara i ett gott skick, med undantag av rätt omfattande stänk av färg eller putsbruk på framsidan. På grund av fönstrets placering har det ej gått att inspektera baksidan med målningsskikten. Nedre delen buktar svagt. Varsam rengöring av putsstänk på glasytorna rekommenderas i samråd med länsmuseet, eventuellt en trækloss i nederkanten för att förhindra ytterligare utbuktning.

NÄSSJÖ NYA KYRKA

Historik

Nässjö kyrka uppfördes 1908 – 1909, efter ritningar av arkitektfirman Hagström & Ekman, Stockholm. Kyrkan är uppförd i nygotisk stil med rött fasadtegel från Börringe. Koret fick en tidsenlig utformning med tre korfönster samt valvmålningar av Knut Lindholm, dock utan en egentlig altarprydnad – istället ett enkelt kors från gamla kyrkan. Redan 1925 genomförs de första genomgripande ändringarna i kyrkan och de gäller främst koret. Det mittersta korfönstret muras då igen och de övriga fönstren ersätts med tonade glasrutor, väggedekoren målas över och ersätts av mer tidsenlig dekor, ett nytt altare tillkommer med altartriptyk målad av Gunnar Erik Ström. 1946 genomgick kyrkan ett nytt färgsättningsprogram i ljusare skala.

1960 önskar församlingen återskapa det ursprungliga koret med tre fönster och ett större restaureringsprogram inleds under ledning av Johannes Dahls arkitektfirma. Mittfönstret öppnas upp igen och ett förslag om tre nya korfönster med glasmålningar av Elis Lundquist läggs fram. Dessa monteras på plats under 1961 och koret målas om i varmgrå ton samt förses med ett nytt modernt altare. 1967 genomfördes ett nytt omfattande färgsättningsprogram då väggar, tak och bänkinredning målas om. 1999 uppfördes ett nytt församlingshem som fick en underjordisk förbindelse med kyrkan och 2000 fick kyrkan sitt nuvarande altare.

Fönster

Korsfönstren är tre till antalet och består av två mörkare fönster på sidorna och ett ljusare i mitten. Fönstren är gjorda av hugget s.k. arkitekturglas ingjutet i ett armerat cementbruk (eventuellt epoximassa). Konstnären, Elis Lundquist, som föddes i Nässjö, anses vara den som från Frankrike förde in denna teknik i Sverige. Det genomgående temat för de tre fönstren är ljuset. Konstnären har beskrivit fönstren i sin förslagspresentation. Från vänster till höger – norr till söder – föreställer det första fönstret Maria och Josef med Jesusbarnet, under Betlehems stjärna. Det berättar om ”ljuset som kommit till världen, under en mörk tid”. Till detta fönster har konstnären refererat till psalm 52: ”Stilla natt, heliga natt”. Mittfönstret föreställer Jesus i frontal figur med utsträckta armar och en duva som seglar ovanför honom. Fönstret är ljusare än de övriga två och beskrivs som ”ett hav av ljus som gnistrar och strålar av det sanna och stora ljuset, målet för vår strävan”. I skissförslaget refererar konstnären till psalm 107 ”Sig fröjde nu var kristen man” (1937 år psalmbok). Det högra fönstret föreställer en strålomkransad och förkunnande Jesus med fyra tillbedjande figurer framför sig. Det vill enligt konstnären visa ”att Ljuset strålar även i vår tid av mörker och synd”. Till detta fönster refereras till två psalmer; psalm 32 ”Hell morgonstjärna, mild och ren”, samt psalm 39 ”Jesus från Nasaret går här fram”.

Fönstren är moderna med ett tydligt och självständigt uttryck i kyrkorummet. Koret har flera gånger ändrats och präglas idag av spåren från dessa; bladdekoren från 1925 på valvbågarna, glasmålningarna från 1961, samt ett nytt altare från 2000. Bakom altaret ligger en kormatta (samtida med fönstren) av Agda Österberg, Varnhem, som tydligt samspelar med fönstrens komposition och färger. I övrigt är de modernistiska inslagen i kyrkan få.

Teknisk status

Fönstren består av ett tjockt gjutet genomfärgat glas som huggits i bitar och fogats samman med cementbruk eller epoximassa med marmormjöl – vilket fogbruk som använts har ej gått att fastställa. Statusen bedöms som mindre god på grund av några sprickor i fogbruket där glas och bruk lossnat från varandra. Skadorna bör åtgärdas och orsaken till sprickbildningen utredas. Yttre metallbågar bör målas och fönstren rengöras från ytsmutts. Åtgärdsprogram bör upprättas i samband med detta.

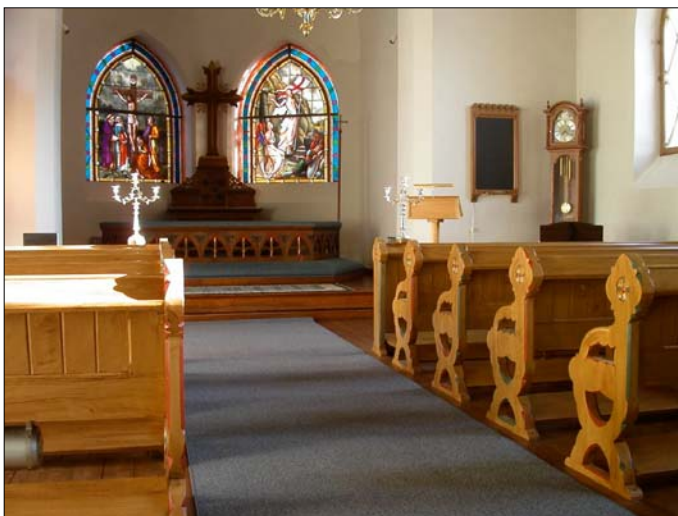

SANDVIKS KYRKA

Historik

Sandviks kyrka uppfördes 1896-99 efter ritningar av Sven Gratz, stadsarkitekt i Halmstad. Kyrkan ersatte en äldre kyrka som brann ner och den nya kyrkan uppfördes något norr om denna. Kyrkan uppfördes i nygotik med stomme och fasadmateriell av rustikt huggen röd granit från trakten. Arkitekten Sven Gratz ritade även inredningen, gjorde anvisningar för måleriet och de båda korfönstren. Koret försågs med två breda spetsbågsvalvda fönster med glasmålningar från Callmanders glasmålerifirma i Göteborg; Svenska Glasmåleri AB. Inredningen målades tidstypiskt i ljusådrad ek med profiler och avfasningar i rött, grönt och blått, väggarna kvadermålades i ljust grått med nedre tredjedelen draperimålade. 1949-50 renoverades kyrkan och fick då en ny färgsättning och kvaderdekoren på väggarna målades över. Bänkar och snickerier målades i mörkbrunt och taket i turkosblått. Det mellersta fönsterparet på norra långhusväggen murades igen och istället sattes den gamla altaruppsatsen från förra kyrkan upp på väggen. I övrigt gjordes inga större ändringar. Efter en färgskiktundersökning 1985 återgick man delvis till den ursprungliga färgsättningen, främst gällande inredningen.

Fönster

Korfönstren tillverkades av Carl Reinhold Callmander, som innehade Svenska Glasmåleri AB i Göteborg. Callmander gjorde själv skissförslagen vilka lämnades in i januari 1897. Förslagen föreställde Kristi korsfästelse och Kristi uppståndelse. Förslagen antogs som de var. Det vänstra fönstret, kyrkans norra korfönster, innehåller korsfästelsemotivet med Kristi på korset, sörjd av Klopas hustru Maria, Jesus moder Maria, Maria från Magdala samt Josef från Arimataia som av Pilatus begärde att få Jesu kropp efter korsfästelsen. Det högra fönstret föreställer uppståndelsen i det ögonblick Jesus är på väg upp till himlen med segerfanan i ena handen. Bredvid dörröppningen står himlens ängel och framför ligger de romerska vakterna. Motiven är inramade av ett blått dekorband med röda och gröna cirklar, vita pärlstavslister samt innerst en gyllene ram med akantusblock.

Julen 1902 utbröt en kraftig storm och fönstrens övre del trycktes sönder. Församlingen lyckades själv laga det vänstra fönstret med korsfästelsemotivet men skickade det högra fönstret till Callmanders glasmästeri där det lagades och kompletterades med nytt glas. Troligen monterades de båda ytterfönstren vid samma tillfälle.

Fönstren står idag kvar i sin ursprungliga miljö med ursprungligt altare och altarkors framför i koret. Sandviks kyrka har en ovanligt välbevarad nygotisk interiör av högt kulturhistoriskt värde, där glasmålningarna är en stor del av upplevelsen.

Teknisk status

Fönstren är monterade i metallbågar med ett horisontellt stödjärn i höjd med välvningens början. Glasmålningarna är blyinfattade. Allmänna statusen bedöms som ”mindre god” till ”oacceptabel” på grund av olika art av skador. Fönstren har allvarliga fukt- och kondensskador, skador av yttre påverkan (tejp som avlägsnat färgskikt) samt fuktskador mellan fönsterram och murverk som lett till rostangrepp på metallbågarna. Vidare förekommer sprickbildningar på blyspröjsen och utbuktningsskador på grund av svagt blynät i kombination med fönstrens tyngd. Ytterfönstren av trä är i behov av målning och eventuell byte av virke. Skadorna bedöms som akuta och restaureringen är under våren 2005 under upphandling.

SKEDE KYRKA

Historik

Kyrkan uppfördes 1833 – 1834, efter ritningar av länsbyggmästare Robert Palmér. Kyrkan är en typisk nyklassicistisk kyrka med halvrunt kor i öster och lanterninprytt torn i väster. Kyrkan är välbevarad och har genomgått få förändringar sedan dess uppförande. 1918 genomgick kyrkan ett omfattande renoveringsprogram omfattandes invändig ommålning och ny läktarbröstning, ny altarring och baldakin till predikstolen, samt nya dekorerade korfönster. Renoveringen leddes av arkitekt Otar Hökerberg vid Överintendentsämbetet. 1953 genomgick kyrkan ett nytt restaureringsprogram under ledning av Johannes Dahls arkitektfirma, Tranås, då hela interiören målades om. 1970 putsades fasaderna om och 1988 målades interiören om igen.

Fönster

De båda korfönstren härrör från restaureringen 1918. Hökerberg som ledde arbetena lät glasmålerifirman i Stockholm Neumann & Vogel göra ett förslag till dekorerad, som antogs. Förslaget gällde fyra fönster med placering i koret, dekorerade med påbränd ”raderingsmålning”. Färg har applicerats och sedan avlägsnats för att skapa skilda valörer, och därefter bränts på. Fönstren skiftar i brunt, i nyanser mot rött och grönt, mönstret är stramt symmetriskt men samtidigt rokokomässigt krusigt och luftigt. Mönstret och målningsarbetena gjordes av konstnär Yngve Lundström, Stockholm, medan glasmålerifirman Neumann & Vogel, Stockholm levererade fönstren. När de bemålade fönstren monterades på plats i koret 1918 var de fyra till antalet. Idag sitter de två närmast altaret kvar på ursprunglig plats, medan de två yttre står på vinden. Troligen skedde detta i samband med den yttre renoveringen 1970 då fasaderna putsades om.

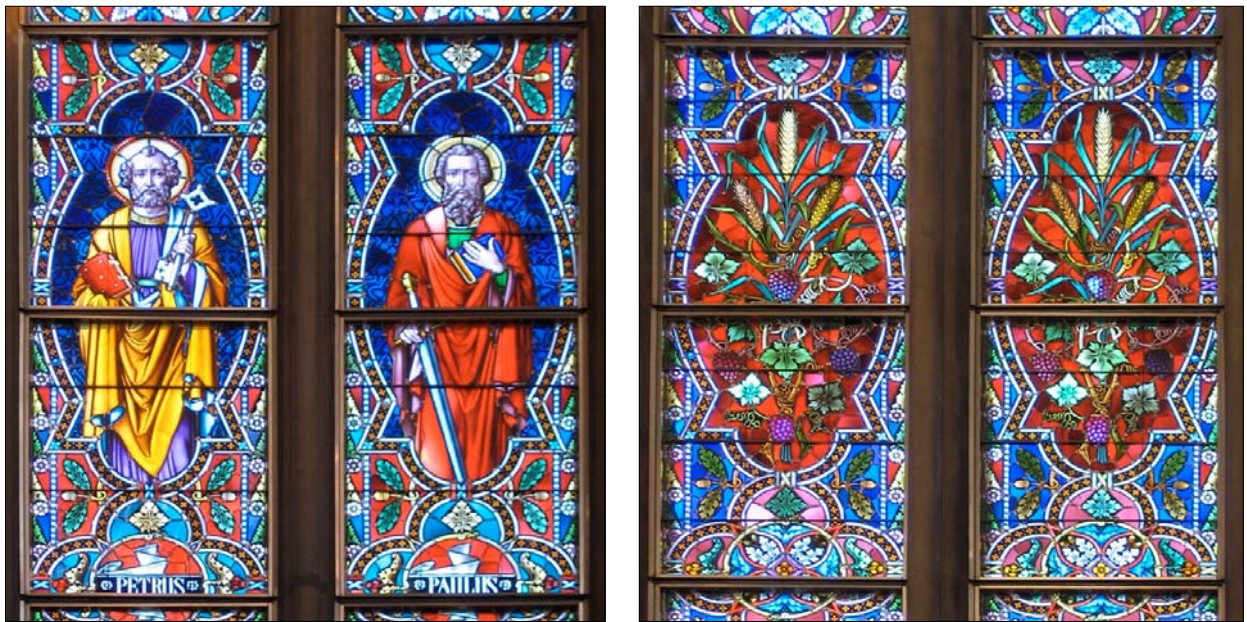
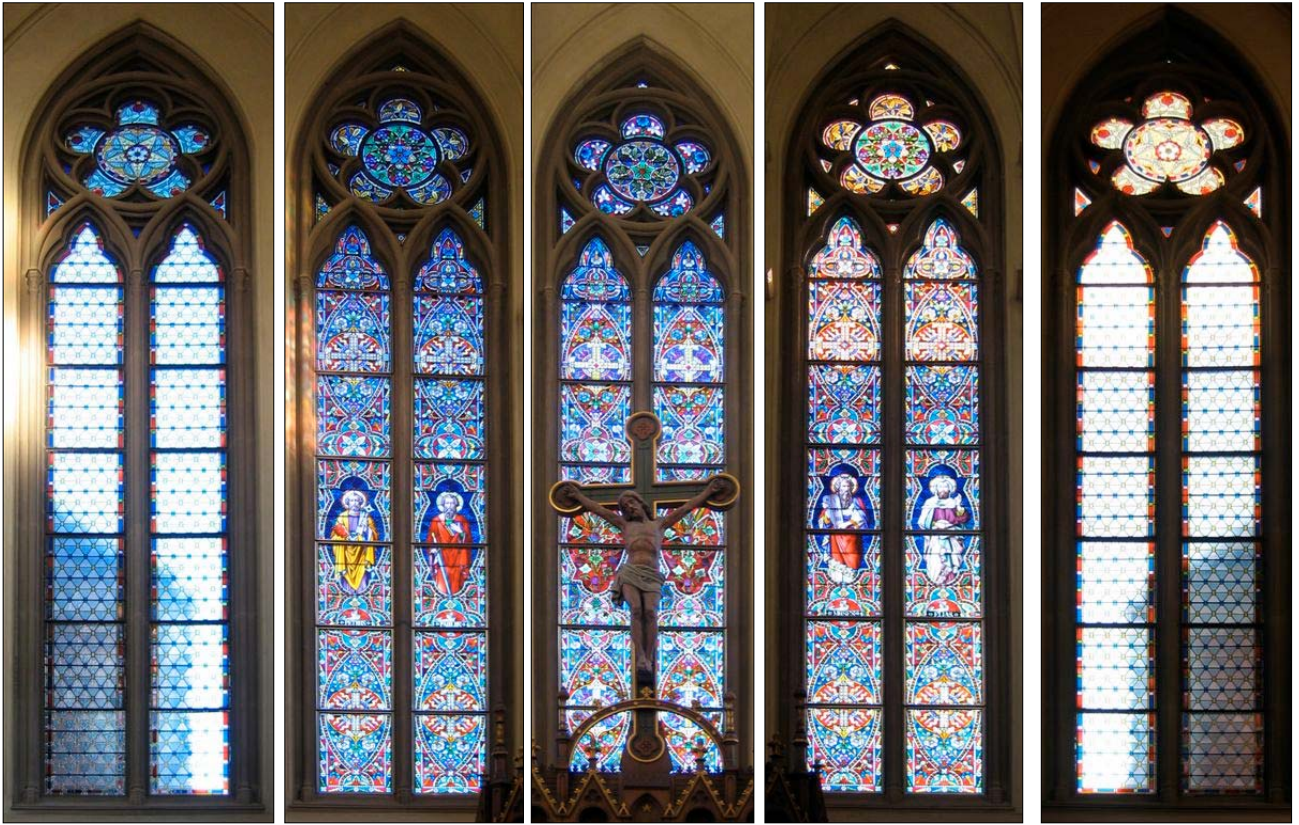
I välbevarade nyklassicistiska kyrkointeriörer brukar glasmålningar vara sällsynt, då man från början strävade efter ett rent och klart ljus i kyrkorummet. De målade fönstren i Skede kyrka är dock förhållandevis väl anpassade för kyrkorummet i övrigt genom en lågmäld färgskala och relativt subtilt mönster som inte bryter mot den övrigt strama klassicismen. Fönstren är värdefulla som ett ovanligt exempel från tiden mellan nygotik och modernism, då beställningar av glasmåleri befann sig i en lågkonjunktur. Därtill är de ett för Skede kyrka värdefullt vittnesmål om restaureringen 1918.

Teknisk status

Fönstrens status bedöms som god, med reservationer för rostangrepp på de blyspröjsade skyddsglasens stödjärn. De bemålade fönstrens glas sitter i träbågar och dessas kittfäls behövs ses över. I övrigt behövs inga åtgärder vidtagas. De två bevarade fönstren på vinden som suttit i fönsterparet närmast långhuset har ej gått att besiktiga ordentligt, men ser bortsett från några spruckna glas ut att vara i gott skick vad gäller färgskikt, spröjs och fönsterbåge.

SOFIA KYRKA, JÖNKÖPING

Historik

Kyrkan uppfördes 1884 – 1888, efter ritningar av professor Gustaf Dahl vid Överintendentsämbetet i Stockholm. Kyrkan är uppförd i nygotisk stil och invigdes den 8 april 1888. Kyrkan har ett högt västtorn, korsformad treskeppig plan med kor i öster. Tre år efter invigningen – 1891 – levererades de bemålade korfönstren från glasmålerifirman i München. Kyrkan har inte genomgått några större förändringar sedan den byggdes, men 1939 fanns långt framskridna planer på en omfattande ombyggnad under ledning av arkitekt Göran Pauli. Ombyggnaden som gick ut på att dela upp kyrkorummet och väsentligt dämpa det nygotiska formspråket utfördes dock aldrig då Pauli omkom året där efter. Istället genomgick kyrkan en invändig ombyggnad och ommålning i ljusa färger 1953 under ledning av arkitekt Johannes Dahl, Tranås (ursprungligen i sten- och träfärger). En utvändig restaurering genomfördes 1960-61 under ledning av arkitekt Lars Stalin. Framst påverkade detta färgsättningen som accentuerade nygotiska detaljer i klara och kontrasterande färger. En ny restaurering gjordes 2000-2002 då man delvis återgick till ett färgschema från tiden före Stalins restaurering. Korfönstren genomgick också en omfattande restaurering där varje fönsterluft återmonterades i nya lösa fönsterramar som fästes mot de inmurade fönsterramarna. Samtliga blyspröjs byttes ut mot liknande (5 mm) eller något kraftigare (8 mm) med mässingsförstärkning i kärnan. Avståndet mellan ytterfönster och glasmålning ökades, rundjärn som stagar i horisontell ledd rengjordes och fästes med bredare häftor.

Fönster

Korfönstren är utförda 1891 i München, på Königliche Bayerische Hofglasmalerei F X Zettler. Firman hörde till en av de största glasmåleriateljéerna i Europa och levererade glasmålningar både till kyrkor i Tyskland och utlandet. Av de fem korfönstren är de två yttre i huvudsak dekorativa med ett rombiskt mönster i blått och gult. Varje fönster är uppdelat i två högsmla spetsbågiga lufter med en cementgjuten mittpost och ett rosettfönster överst. I det mittersta fönstret bakom altarkrucifixet föreställer huvudmotivet tre sädesax (brödet) omslingrade av en vinstock med blad och druvklasar (vinet) mot en röd bakgrund. Fönstret avbildar således nattvardens heliga sakrament. I fönstret norr om "nattvardefönstret" avbildas apostlarna Petrus och Paulus och i söder profeterna Moses och Elias. Apostlarna och profeterna tecknas mot en blå bakgrund. Växt- och blomsterornamentiken är rik, även i de övre rosettfönstren.

Teknisk status

Glasmålningar består av färgat och svartlodsbemålad munblåst glas, samt gjutet katedralglas. De är monterade i metallbågar som ursprungligen var fast inmurade i murverket. Vid renoveringen 2000/2001 monterades fönstren istället i lösa rostfria ramar som kan avlägsnas från de fast inmurade bågar. Vid samma restaurering, som utfördes av Glaskonst Winfried Baier, byttes samtliga blyspröjsar ut och måleri samt glas rengjordes. Viss ersättning och lagning (silikonlim eller 3 mm blyspröjs) av spruckna glas gjordes också. Fönstrens skick bedöms idag som gott och inga åtgärder behövs vidtagas. Masverket från 1884-88 göts i monteringsfärdiga delar i betong och är intressanta eftersom de hör till de tidigare i Sverige som utfördes i denna teknik.

SOFIA KYRKA – S:T PEDERS KAPELL, JÖNKÖPING

Historik

Sofiayrkan uppfördes 1884 – 1888, efter ritningar av professor Gustaf Dahl vid Överintendentsämbetet i Stockholm. Kyrkan är uppförd i nygotisk stil och invigdes den 8 april 1888. Kyrkan har ett högt västtorn, korsformad treskeppig plan med kor i öster. Två ”sidokor” finns, ett i vardera korsarm. Kyrkan har inte genomgått några större förändringar sedan den byggdes, men 1939 fanns långt framskridna planer på en omfattande ombyggnad under ledning av arkitekt Göran Pauli. Ombyggnaden som gick ut på att dela upp kyrkorummet och väsentligt dämpa det nygotiska formspråket utfördes dock aldrig då Pauli omkom året därefter. Istället genomgick kyrkan en invändig ombyggnad och ommålning i ljusa färger 1952-53 under ledning av arkitekt Johannes Dahl, Tranås (ursprungligen i sten- och träfärger). Samtidigt byttes de sandblästrade fönsterglasen ut mot nya i klarglas och innanfönster med antikglas monterades in. Korsarmarnas östra fönster murades igen. Det södra kapellet inreddes till dopkapell och konstnär Knut Hallgren formgav till detta ett bemålat fönster med hjärta i mitten. Dopkapellet kallas S:t Peders kapell efter Jönköpings första kyrka som var helgad åt Petrus, sjöfararnas skyddshelgon. En utvändigt restaurering genomfördes 1960-61 under ledning av arkitekt Lars Stalin. Framst påverkade detta färgsättningen som accentuerade nygotiska detaljer i klara och kontrasterande färger. En ny restaurering gjordes 2000-2002 då man delvis återgick till ett mer ursprungligt färgschema.

Fönster

Glasmålningen i S:t Peders kapell är gjord av konstnär Knut Hallgren i Växjö, 1952. Fönstret monterades på plats i samband med att dopkapellet inreddes samma år. Glasmålningen har formen av ett rosettfönster, i mitten strålar ett brinnande hjärta, nästan återgiven som en blomma med blomsterblad, mot en blå bakgrund. Runt den mittersta delen orienterar sig fem fåglar i lila och vit fjäderdräkt. Det brinnande hjärtat symboliserar Jesu kärlek och fåglarna anknyter till den helige Franciskus av Assisi och det franciskanerkonvent som grundades i Jönköping 1283. En omtalad händelse var när Franciskus predikade för fåglarna och när de enligt legenden formerade sig till ett kors på himmeln. Femtalet kan anses hänvisa till de fem moseböckerna, Jesu fem sår eller ”Kristi fem hemligheter”: Inkarnationen, passionen, uppståndelsen, himmelsfärden och återkomsten på domens dag.

Förutom glasmålningen i S:t Peders kapell gjorde Knut Hallgren även de elektriska ljuskronorna till kyrkan i samband med restaureringen 1952

Teknisk status

Fönstret har ej kunnat besiktigas på grund av dess otillgängliga placering. Teknisk besiktning bör genomföras i samband med nästa tillfälle då ställningar byggs upp.

TOFTERYDS KYRKA

Historik

Kyrkan uppfördes 1833 – 1835 efter ritningar av arkitekt Fredrik Bäck vid Överintendentsämbetet. På platsen stod innan en medeltida kyrka och delar av dennas norra mur ingår nu i den nuvarande kyrkans mur. Kyrkan är välbevarad men interiören har fått flera nya inslag i modern tid. 1909 genomfördes ett relativt kulört ommålningprogram och bänkinredningen byggdes om. 1936 installerades en ny värmeanläggning och samtidigt gjordes en omfattande inre renovering. Kyrkbänkarna byggdes om, väggar och tak målades om i mer dämpade färger och koret försågs med glasmålningar samt en ny altartavla i överensstämmelse med glasmålningarnas färgskala. Därefter har vård- och underhållsåtgärder ägt rum med jämna mellanrum, de mer omfattande 1976-78 (invändigt) samt 1983 (utvändigt). 1983 gjorde man även en översyn av blyinfattningar och renoverade ytterfönstren i söder- och österläge.

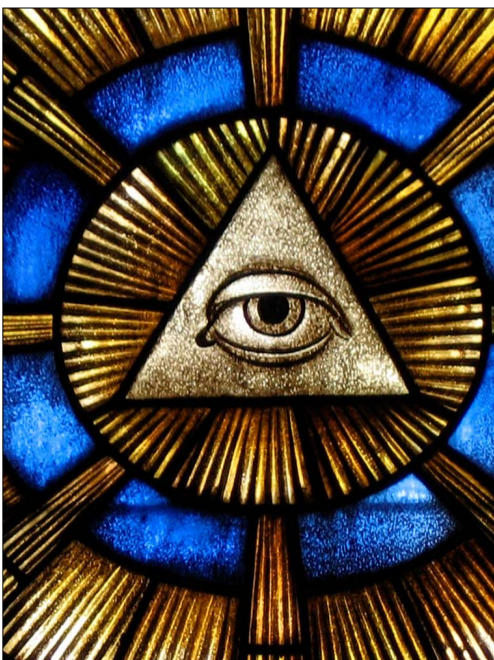
Fönster

Fönstren är placerade i det rakt avslutade korets östra vägg, på var sin sida om altaret (altartavla av K. Liefwendel 1937). Glasmålningar är monterade i rundbågiga fönsteröppningar med samma indelning som övriga fönster i kyrkorummet. Glasmålningarna föreställer scener ur Jesu födelse samt uppståndelsen. I det vänstra fönstret (det norra) ligger Jesusbarnet i Marias famn, med Josef ståendes bredvid som blickar mot himlakören. Maria med barnet tillbeds av tre herdar och tre vise män. I det högra fönstret (det södra) står Jesus uppstånden framför gravöppningen där en ängel står och framför den tre romerska soldater. Scenerna har en tydligt uppbyggd komposition, uppdelad av fönstrens tvär- och mittposter, och figurskildringarna har ett monumentalt anslag som är typisk för Gunnar Torhamns måleri. Fönstren är tillverkade och levererade av Glasmålerifirman NP Ringström AB i Stockholm 1936.

Stilmässigt utgör fönstren ett främmande inslag i den nyklassicistiska interiören men har genom tiden vunnit hävd. Fönstren har ett högt konstnärligt värde, men är även ett uttryck för den renässans glasmåleriet upplevde efter en nedgångsperiod under 1910- och 1920-talet.

Teknisk status

Fönstren är monterade i träbågar och indelade i fem sektioner. Glasen är munblåsta och genomfärgade, med svartlodsmåleri och etsat överfångsglas. Fönstren är blyspröjsade och spröjsen visar upp viss sprickbildning. För att undvika ytterligare skador i blynätet bör sprickorna lagas snarast. Glasmålningarna är även i behov av varsam rengöring från ytsmuts. Ett åtgärdsprogram bör upprättas inför rengöringen samt lagningen av blynätet.

TORPA FÖRSAMLINGSHEM, JÖNKÖPING

Historik

Församlingshemmet uppfördes 1924 efter ritningar av stadsarkitekt August Atterström. Byggnaden uppfördes som stadsdelskyrka med integrerat församlingshem. Numera drivs det som ett församlingshem med barnverksamhet. Inredningen har ändrats vid ett flertal tillfällen men byggnaden är annars i stora drag väl bevarad. När byggnaden uppfördes 1924 försågs kyrkorummet med det rundfönster som tidigare satt i Kristine kyrka. Kristine kyrka försågs med tre glas-målningar 1909, men vid en ombyggnad 1918-20 togs rundfönstret ner och öppningen murades för, varefter fönstret fick sin placering i den nya stadsdelskyrkan på Torpa. De tonade rutorna i blått-violett är troligen inte ursprungliga. På fotografier av fönstren när de levererades från firman framgår att allt bakgrundsglas var ofärgat.

Fönster

Det bemålade rundfönstret i Torpa församlingshem är gjort av glas-målerifirman Linnemann i Frankfurt am Main, Tyskland, och levererades till Kristine kyrka 1909. Det är bröderna Rudolf och Otto Linnemann som stod för kartongerna. Motivet i fönstret har samma arkitektoniska inramning och färgsättning som de två kvarvarande korfönstren i Kristine kyrka. Ett strålomkransat öga i en triangel utgör huvudmotivet, inramat av en romerskt inspirerad välvd triumfbågsportal. Överst i glasmålningen, framför portalen, hänger girlanger som medverkar till att skapa ett skenbart djup i målningen. På sin ursprungliga plats i Kristine kyrka har det samspelat med den arkitektoniska gestaltningen runt fönstren. Framför fönstret finns ett smitt dekorativt gallerverk med spiralvridna smala kolonner, bågar och girlanger.

Det strålomkransade ögat är Guds allseende öga som överblickar hela jorden med det himmelska ljusets strålar. Symbolen är vanlig i framställningar under 1700-talets och 1800-talets nyklassicistiska era och syftar på 2:a Krönikeboken 16:9.

Teknisk status

Fönstret har inte kunnat besiktigas på grund av dess otillgängliga placering. Fönstrens tekniska uppbyggnad är dock samma som för de kvarvarande fönstren i Kristine kyrka, se under dennes rubrik. På utsidan skyddas fönstren av ett tätt skyddsnet. Teknisk besiktning bör genomföras i samband med nästa tillfälle då ställningar byggs upp.

Till Minne
av
Fru Elise
Pettersson
★1849★1932

TÅNNÖ KYRKA

Historik

Kyrkan uppfördes 1849 efter ritningar av överintendentensämbetets arkitekt Ludvig Hawerman. Ritningarna baseras på byggmästare C G Lilliengrens ritningar från 1839, men justerade efter att församlingen önskat större likhet med Voxtorps kyrka. Kyrkan hör till en av de mindre kyrkorna och har en ovanligt väl sammanhållen och välbevarad interiör och exteriör. 1935 genomfördes en restaurering under ledning av arkitekt Paul Boberg, Växjö, då bland annat golvet i bänkkvarteren byttes ut, bänkarnas sitt- och ryggbrädor justerades för ökad bekvämlighet samt nya korfönster med måleri sattes in. 1959 kom ett önskemål om att få byta ut korfönstren mot ett par nya bemålade fönster, och konstnär Torsten Hjelm lämnade in förslag på detta som dock ansågs främmande i den nyklassicistiska kyrkointeriören. 1966 byggdes utrymmet under läktaren in och 1972 putsades kyrkan om utvändigt. 1992 gjordes viss mindre ändringar (kalkstengolv i vapenhus mm) och 1997 ommålades kyrkans fasader.

Fönster

Kyrkan har två korfönster som sattes in vid restaureringen 1935, båda med enkelt och nonfigurativt måleri. Fönstren är uppdelade i fem lufter med mitt- och dubbla tvärposter, varje luft består av 6 x 6 blyinfattade smårutor. Varje ruta har målats med en svag nyans av grönt, brunt, gult, rött eller blått. Ett litet rödgult grekiskt kors i en cirkel är enda dekorativa inslag, insatt i vardera luft under bågen. Fönstret är utfört och leverat av Stockholms Glasmåleri AB, Neumann & Vogel, och troligen är det restaureringens arkitekt Paul Boberg som stått för mönstret till fönstret. I ett första skissförslag ingick även en mörkare bård och korssymbolerna var flerfärgade. Bården utgick och korsen gjordes enfärgade, för att hålla dem i så enkelt utförande som möjligt och undvika kollision med den strama nyklassiserande inredningen. Fönstren är därmed fint anpassade till kyrkorummets välbevarade interiör och samtidigt ett uttryck för 1930-talets enkelhet och intresse för nonfiguration. Fönstren är en gåva till minne av fru Elise Pettersson (1849-1932), enligt inskription i nedre hörnet.

Teknisk status

Fönstren är monterade i träbågar, indelade i fem sektioner med tvär- och mittposter av trä. I varje sektion är fönsterrutorna blyspröjsade. Fönstren är av äkta munblåsta antikglas och bemålade i olika tonade färger. Svartlodsmåleri förekommer endast i inskriptionen längst ned. Fönstren bedöms vara i mindre gott skick beroende på sprickbildningar i blyspröjsen. Blynätet visar lätta deformationsskador på enstaka ytor och stagjärn har rostangrepp. Fönstren bör varsamt rengöras från ytsmuts och ett åtgärdsprogram snarast upprättas inför rengöringen och för att åtgärda sprickbildningen.

VALLSJÖS NYA KYRKA

Historik

Kyrkan uppfördes 1890 – 1891 efter arkitekt Gustav Pettersons ritningar. Kyrkan uppfördes som ersättning för den äldre kyrkan i Vallsjö som befann sig i starkt förfall. Vid tiden för uppförandet hade Vallsjös tyngdpunkt alltmer förflyttats åt stationsorten Sävsjö och den nya kyrkan uppfördes på en donerad plats mitt emellan Vallsjö och Sävsjö. Kyrka uppfördes i en tidstypisk nygotik. Murverk och fasader är påkostade av rustikhuggen granit. Under de första decennierna hade kyrkan problem med fukt i väggarna vilket antogs bero på dåliga fogar och dålig isolering. Problemen ledde till att de invändiga väggarna putsades om redan 1912 och målades i en ljusare skala än den nygotiska, och golvet lades om. Väggarna målades med kvaderstensimiterande fogar, valven i koret målades vita istället för det ursprungligen himmelsblåa med stjärnor. 1936 genomfördes en genomgripande renovering för att bli av med fuktproblemen, samtidigt utvidgades orgelläktaren och bänkarnas typiska nygotiska gavlar förenklades något och fick en ljusgrå färg. 1947 genomfördes ett nytt renoveringsprogram. Av större ändringar kan nämnas att den norra läktaren revs 1984. 1986 gjordes en färgskiktsundersökning och idag har bland annat bänkinredningen återfått sin ursprungliga mer kulörta färg i brunt, rött och grönt.

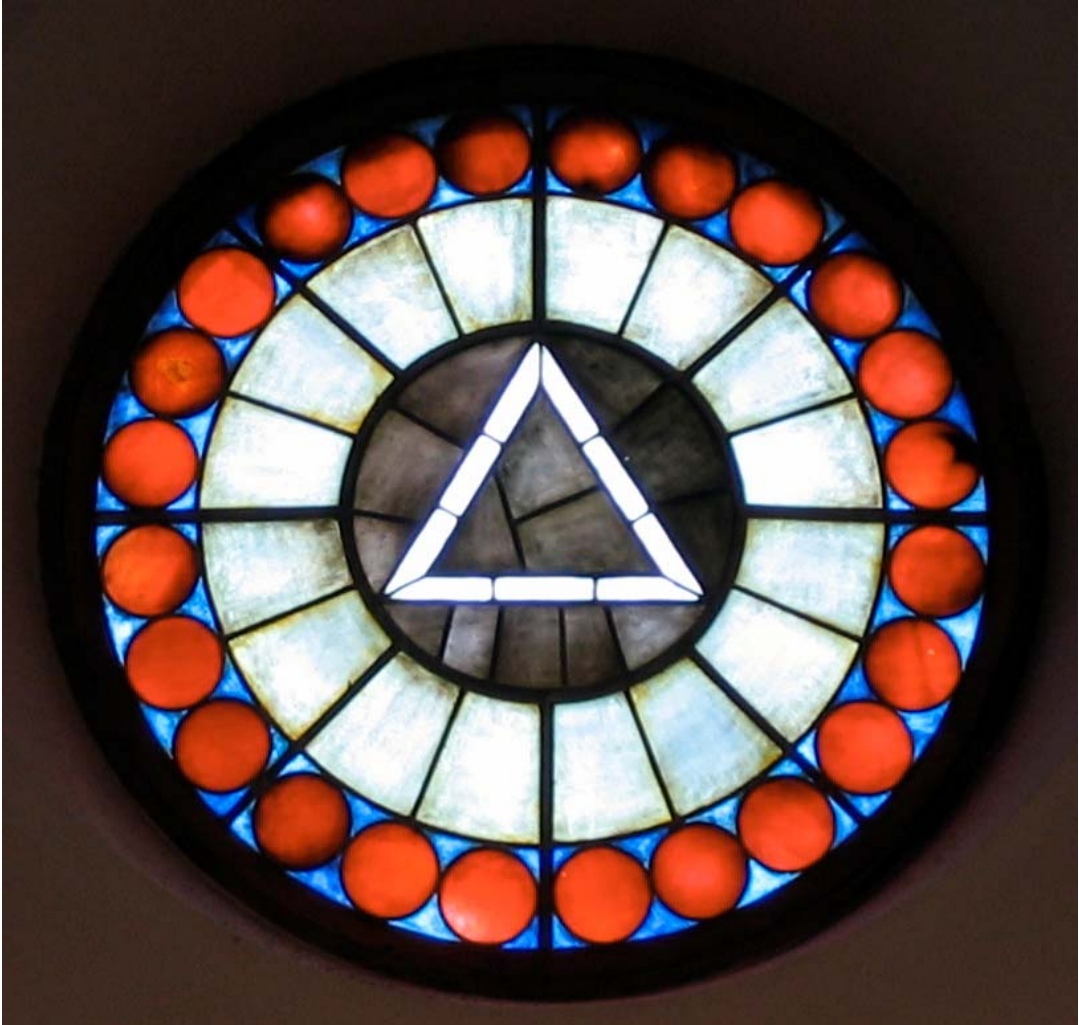
Fönster

Glasmålningar i koret är ursprungliga i kyrkan och utfördes av Stockholms glasmåleri, Neumann & Vogel 1890-91. Fönstergruppen består av tre fönster väl inordnade i den nygotiska kyrkans stil. Mittfönstret föreställer Jesus gåendes på vattnet, iklädd en vit särk med en röd mantel över. Jesus sträcker ut sin hand för att rädda Petrus som tvivlade på sin tro. Motivet är inskrivet i ett trepassformat spetsbågvalv med fialer som bärs upp av vridna kolonner. De två yttre fönstren är identiska och är huvudsakligen rent dekorativa med olika bladmönster. I mittfönstret kan under spetsbågvalvet identifieras slingrande vinrankor i silvergult samt vita liljor. Samtliga tre fönster är rikt dekorerade med gotiska dekorelement, bladverk i svart/vitt, silvergult och mörkrosa samt mer arkitekturbundna element såsom fialer, vimperger, tredelade spetsbågvalv och rosettfönster. Genom detta blir glasmålningarna inte bara ett isolerat fönstermotiv utan en aktiv del av muren och det arkitektoniska rummet.

Teknisk status

Fönstren är monterade i metallbågar, och uppdelade i vars 11 sektioner. Glaset är genomfärgat och munblåst, och bemålat med svartlodsmåleri i konturer och skrafferingar. Fönstren renoverades senast 1985 av Glaskonst Winfried Baier då bland annat samtliga blyspröjsar byttes ut mot nya. I vänstra och högra fönstret ersattes även samtliga gula glasrutor mot nya motsvarande de gamla, med nytt måleri. Bårdens måleri kompletterades. Staggjärn monterades på glasmålningarnas utsida. Fönstren befinner sig idag i ett gott skick och inga större åtgärder behövs vidtagas. Fönstren behöver däremot varsam rengöring på insidan och på de utvändiga skyddsglasen bör filter i över- och nederkant på sektionerna kontrolleras, speciellt där kondens uppmärksammas. För detta, samt fortsatt underhåll bör åtgärdsprogram upprättas.

VETLANDA KYRKA

Historik

Vetlanda kyrka har en spännande historia med flera karakteristiska ombyggnader. Kyrkan har en medeltida grund, blev ombygd omkring 1670 och sedan huvudsakligen riven och ersatt med en helt ny 1796-98. Kyrkan uppfördes efter ritningar av Per Wilhelm Palmroth vid Överintendentsämbetet i en nykter nyklassisk stil. 1898 beskrivs kyrkan som saknandes all form av arkitektoniska prydnader och 1903 genomförs därför en genomgripande ombyggnad. Kyrkan som uppfördes som en enskeppig salskyrka byggdes nu om till treskeppig med ett högt mittskepp med klerestoriefönster. I den förhöjda korväggen sattes fem högsmala fönster in som enligt ritningar av ombyggnadens arkitekt Ludvig Pettersson planerades för figurativa glasmålningar. Dessa sattes dock aldrig in. Däremot försågs valv och klerestorium med kulörta och pregnanta målningar av Ludvig Frid; gammaltestamentliga motiv på norra väggen och nytestamentliga på södra väggen. Målningarna skulle fortsatt i koret men Frid avled innan det kunde slutföras. 1925 genomförs en delvis ombyggnad av koret och de fem högsmala korfönstren muras då igen och ersätts med ett runt fönster försett med färgat glas. Omgestaltningen leddes av konstnär Gunnar Erik Ström som utformade rundfönstret, gjorde stuckaturarbeten på sidorna (enligt tema från Frid), en ny altaronfångning samt kompletterande Frids avbrutna väggmålari. Under en lång rad av år ansågs Frids väggmålningar omoderna och allt för påträngande och man önskade måla över dem. 1929, 1939 och 1947 förbereddes för olika program då det ingick att avlägsna målningarna – vid den senare ingick i programmet även att ändra glasmålningen i rundfönstret. 1954 genomfördes dock en partiell övermålning av väggytorna som främst innebär att korets dekorationsmåleri målades över och det runda korfönstret murades igen inifrån. Även bänkinredningen ändrades till nuvarande enklare och slutna utförande istället för de öppna bänkraderna tidigare. 1983 föreslås att korfönstret åter ska tas upp och en ny glasmålning sättas in. Fönstret tas upp igen men man behåller glasmålningen från 1925, samt tar fram övermålet dekormåleri i korvalven.

Fönster

Glasmålningen består av en enkel triangel med vita kanter inskriven i en svart cirkel. Fönstrets inramas av 24 röda cirklar mot en blå bård. Fönstret är ritat 1925 av konstnär Gunnar Erik Ström från Göteborg, däremot är det ej känt vem som levererat fönstret. Ströms omgestaltning 1925 innebar en förändring av koret i riktning mot en mer klassiserande stildräkt istället för Ludvig Petterssons mer romantiserade. Det nyktra och nonfigurativa motivet i fönstret passar väl in i den nyklassicistiska stildräkten men även i den mer samtida moderniserade som gör sig gällande på 1920-talet. Triangeln är den klassiserande symbolen för treenighet, ofta i kombination med en strålkran eller ett allseende öga i mitten. Här utgörs strålkransen av det omgivande radiella spröjsverket med de röda cirkelarna i ring ytterst. Rött är färgen för eld, kärlek och blod – en symboliskt tungt mättad färg.

Teknisk status

Fönstrets tekniska status har ej kunnat besiktigas på grund av dess otillgängliga placering. Teknisk besiktning bör genomföras i samband med nästa tillfälle då ställningar byggs upp. Fönstret ser dock på håll ut att bestå av både bemålat och genomfärgat glas, hopfogat med blyspröjs och med en inre förstärkande järncirkel med fyra radiella stag. Redan med okulär besiktning från mark utifrån kan man se att det ljusmålade stagverket har en genomträngd rostfärgning, som bör åtgärdas. Fönstret har yttre skyddsfönster med träspröjs.

VILLSTAD KYRKA

Historik

Kyrkan uppfördes 1788-93 efter ritningar från Överintendentsämbetet, med delar av den medeltida kyrkans murverk kvar i norra och västra väggen. Kyrkan brann 1910, återuppbyggdes 1910-12 på de gamla murarna med endast små avvikelser. För dessa ritningar stod arkitekt Anders Roland. 1917 lämnas förslag till två bemålade korfönster från firman Neumann & Vogel. Fönstren utförs sen i enlighet med förslaget. Kyrkan var då mer kulört både invändigt och utvändigt. Den yttre putsen var ljus rödgrå och invändigt var väggar målade i kvadermönster, nedtill i gröngrått och upptill i gulgrått – under ett vitmålat

pärilsfontstak. 1929 genomfördes en första inre ommålning efter återuppförandet som dämpade färgskala till varmgrått. Fönstersmygarna dekorationsmålades dock, enklare i kyrkorummet och mer i koret vid glasmålningarna. Detta utfördes av dekorationsmålare Josef Berggren som också utförde målningen på korgaveln. Större underhållsprogram med ommålningar har skett 1965, 1989 samt 1999.

Fönster

1917 lämnas förslag på två målade korfönster från Stockholms glasmåleri AB, Neumann & Vogel. Fönstren är nästan identiska med varandra, de består av ett fantasifullt uppbyggt ramverk i form av mönstrade kolonner, band och bladkapitäl. I ramverket är två bilder i inskrivna, i norra fönstret vinkalken med oblat samt en duva och i södra fönstret Moses lagtavlur samt ormen på korset. Vinkalken med oblaten symboliserar nattvarden där Kristi kött och blod förvandlats till vin och bröd, duvan symboliserar den heliga andens närvaro, Moses lagtavlur är det gammaltestamentliga förbundet, och kopparormen på korset är den gammaltestamentliga motsarigheten till frälsningen genom Kristus (människan pånyttföds på samma sätt som ormen ömsar skinn).

Vem som utfört kartongerna till glasmålningarna är ej känt, men har troligen utförts av glasmålerifirman Neumann & Vogel själv, möjligen efter riktlinjer från arkitekten Anders Roland.

Teknisk status

Fönstren är monterade i träbåge, med mitt- och dubbla tvärposter. Glaset är äkta munblåst antikglas som hålls samman med blyspröjs. Fönstren är försedda med ytterbåge av trä med motsvarande träspröjsade lufter. Fönstren befinner sig i ett gott tillstånd, dock finns några sprickor i glaset i det södra fönstret, dessutom finns viss sprickbildning i blynetet och ett glas har släppt från detta. Detta bör åtgärdas snarast möjligt. Det finns även behov av varsam rengöring från ytsmuts på fönstrens insida. Inför rengöringen och åtgärderna bör ett åtgärdsprogram upprättas.

VOXTORPS KYRKA

Historik

Kyrkan uppfördes 1841 – 1843 efter ritningar av Samuel Enander, en av Överintendentsämbetets arkitekter. Kyrkan är välbevarad sedan uppförande, speciellt i exteriören. Invändigt genomgick kyrkan en relativt omfattande renovering 1930 då de båda bemålade korfönstren tillkom, bänkinredningen ändrades, golvet byttes och interiören målades i grått och guld. 1977 genomfördes en ny renovering med läktarunderbyggnad och delvis ny färgsättning som ersatte tidigare grå färger mot ljust gröna.

Fönster

I samband med renoveringarna 1930 fick kyrkan sina nuvarande bemålade korfönster. Med tanke på kyrkans nyklassicistiska karaktär bemöttes

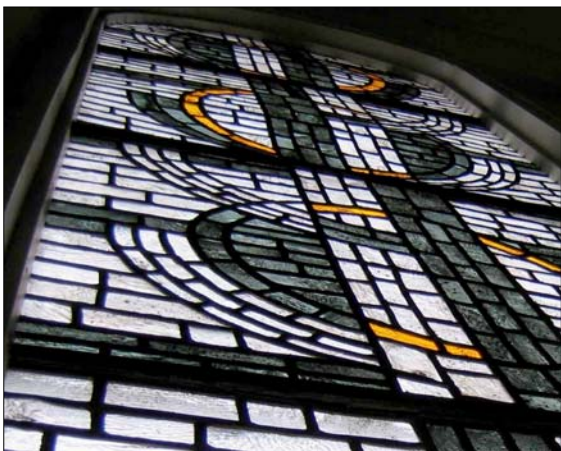
förslaget med tveksamhet från riksantikvarien och byggnadsstyrelsen men godkändes ändå, under förutsättning att de inte gjordes för mörka. Förslaget utarbetades av Albert Eldh och föreställer fyra olika nytestamentliga scener. Scenerna återges i de mellersta lufterna och nedanför finns en avbildning och referens till respektive evangelist och ställe i bibeln som relaterar till scenen. I norra fönstret skildras Jesu födelse och Jesu dop och nedanför scenerna finns bilder av evangelisten Lukas och Markus. Överst lyser stjärnan över Betlehem. I södra fönstret skildras kvinnorna vid graven samt uppståndelsen, med evangelisterna Matteus och Johannes nedanför. På motsvarande sätt skildras i översta luften under valvet det strålande korset med en törnekrona. Glasmålningarna är relativt starkt stiliserade och färgskalan dämpad, troligen för att bättre passa i det i övrigt nyklassicistiska kyrkorummet. Tonade glasrutor i ljusst violett omger varje scen och evangelistporträtt. Varje luft är signerad och i nederkanten finns även en inskription att de är skänkta till Voxtorps församling av godsägare F G Blomstrand 1/4 1928, kartonger är utförda av Albert Eldh 1930, levererade av Stockholms Glasmåleri (Neumann & Vogel), vars innehavare var F W Gullich. I koret finns även två fönster med tonat munblåst glas som sattes in samtidigt som glasmålningarna.

Teknisk status

Fönstren är monterade i en träbåge, uppdelad i mittpost och dubbla tvärposter. Glasen är äkta munblåsta antikglas och blyspröjsade, genomfärgade och bemålade med svartlods färg och etsat överfångsglas. Varje sektion stöts av stagjärn, som till viss del blivit rostangripna. Ytterfönster finns. Fönsterglas och måleri befinner sig i ett gott skick, men blynätet har försvagats och deformationsskador finns, av olika omfattning. Fönstren är i behov av översyn, och ett åtgärdsprogram bör snarast upprättas för att undvika ytterligare skador på blynätet.

VRIGSTADS KYRKA

Historik

Kyrkan uppfördes 1865 – 1866 och ersatte en medeltida stenkyrka med rika vägg- och valvmålningar. Ritningarna till den nya kyrkan gjordes av Fredrik Wilhelm Scholander vid Överintendents-ämbetet i nyklassicistisk stil. 1860 omarbetades ritningarna av Thor Medelplan och fick då en mer medeltidsinspirerad utformning. Ursprungligen låg sakristian i korabsiden som endast avskärmades från det övriga kyrkorummet av ett lågt skrank. På 1930-talet genomfördes en renovering och koret ändrades så att mittfönstret och de dåvarande dörren murades igen. Koret dekorationsmålades av konstnär Gustaf Ambe, målningar som fortfarande är kvar i korvalvet. 1962 genomfördes en betydligt mer omfattande ändring av kyrkorummet då arkitekt Lars Stalin omgestaltade interiören i stor utsträckning. Koret fick sin nuvarande utformning med fönsteröppningar och glasmålningar av Bo Beskow, sakristia och biutrymmen inreddes i kyrkorummet. Kyrkan upplevdes inför ombyggnaden som ödslig och tom, och Stalin gav kyrkan ett mer avgränsat kyrkorum, mycket av de tidigare snickerierna finns också kvar, bevarade under de tillägg som gjordes.

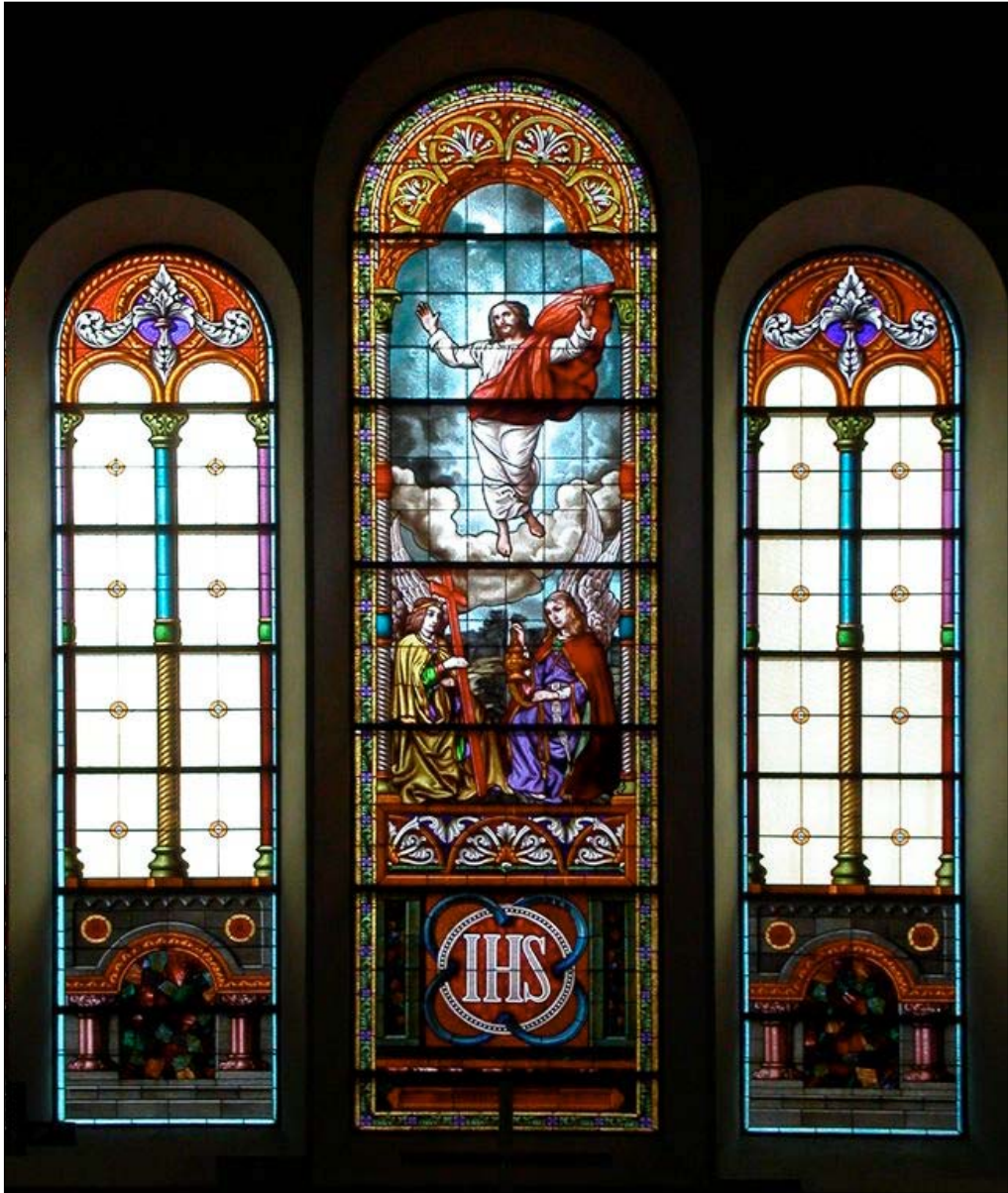
Fönster

Ändringarna i koret och deras fönster var en väsentligt del av den omfattande omgestaltningen av arkitekt Lars Stalin 1962. Bo Beskow lämnade 1963 in ett förslag till tre bemålade fönsterpar. Mittfönstret föreställer enligt konstnärens beskrivning "Kunskapens träd" och "Livets träd". När Bo Beskow var i kyrkan innan renoveringen fastnade han för kontakten med träden utanför genom fönstren i långhuset och ville att detta tema skulle få en fortsättning i koret, men samtidigt vända uppmärksamheten mot altaret. Resultatet blev en enkel och sträng symbolik i kraftiga former och ljusa färger. *"Människan sträcker sig efter den förbjudna frukten, hejdas av det ljungande svärdet och störtar ned. I den andra halvan av dubbelfönstret går vägen till frälsning, seger och evigt liv upp genom dopet, Golgata och korset."* Sidofönstren gjordes för att ej dra uppmärksamheten till sig, de tar upp former från trädfönstren i mitten och var från början tänkta att utföras i vitt, grått och något gult. För att inte avvika för mycket från mittfönstret utformades de till slut i främst grönt och vitt.

Teknisk status

Fönstren sitter monterade i träbågar, uppdelade i fyra sektioner, spröjsade med bly. Glaset är specialtillverkat "efter en medeltida primitiv metod", vitt och genomfärgat, något måleri förekommer inte (mer än signaturen). Glaset är tillverkat vid Gullaskruffs Glasbruk. Ytterfönster finns och varje sektion är uppstugad med stödjärn som följer motivets konturer. Fönstren renoverades enligt uppgift under 1990-talet då fönsterbågarna målades och samtliga blyspröjs byttes ut. Fönstrens skick är idag bara delvis gott och vissa skador har bedömts som "oacceptabla" och har ett akut åtgärdsbehov. Detta gäller fyra olika fönstersektioner som nästan helt släppt i glasfalsens övre kant. Dessa bör åtgärdas snarast möjligt. Blyinfattningen har även deformerats så att en del sektioner buktar kraftigt. Därtill förekommer en del sprickor i glaset. Ett åtgärdsprogram bör upprättas snarast och fram tills åtgärderna vidtagits bör de deformerade sektionerna hållas under uppsikt.

VÄRNAMO KYRKA

Historik

Värnamo kyrka uppfördes 1872-75 efter ritningar av arkitekt Albert Törnqvist på Överintendentensämbetet. Kyrkan är uppförd i en brytningstid mellan nyklassicism och historiserande nystilar. Exteriört har kyrkan inte ändrats nämnvärt sedan uppförandet men invändigt har kyrkan genomgått ett antal omgestaltande renoveringar. Mest omfattande har renoveringarna 1936 samt 1963 varit. Vid den senare renoveringen återgick man delvis till ett utseende som kyrkan hade innan renovering 1936. Idag präglas kyrkan åter av sina snickerier och sitt ursprungliga fackverksindelade tak, men även av en del tillägg från 1960-talet. Korfönstren tillkom efter en donation 1898, skänkta av grosshandlare O A Scheele, Halmstad som föddes i Värnamo.

Rummen norr och söder om koret inreddes i sitt nuvarande skick under 1960- och 70-talet, i samband med en renovering 1989 insattes dessutom en glasmålning av Winfried Baier i det norra rummet – som inretts till sakristia.

Fönster

Korfönster är gjorda av Svenska Glasmåleri AB i Göteborg, 1898. Troligen är det innehavaren CR Callmänder som själv har gjort förlagorna. Mittfönstret visar ett uppståndelsemotiv där Jesus i röd mantel stiger upp mot himmeln med två sittande änglafigurer i förgrunden. Den ena håller ett kors och den andra ett rökelsekar. Mittfönstret flankeras av två mindre fönster med motiv av himmelens portar, i form av en kolonnuppbyggnads öppning. Fönstren har en mättad symbolik med tydliga färger, och därtill är de rikt dekorerade med olika blomstermönster och bårder.

Glasmålningen i sakristian är av helt annan karaktär. Fönstret är modernt och i en abstrakt form visas en nonfigurativ vertikal gestalt som ger ett flertal tolkningsmöjligheter. Färgerna är återhållsamma och går i grått och blått med inslag av gult, mot en ofärgad bakgrund. Det vita ofärgade glaset införlivar bakgrundens träd och grenverk, och dessa har också en medvetet aktiv roll i glasmålningen. Glasmålningen är gjord av glaskonstnär Winfried Baier 1990.

Teknisk status

Korfönstren är monterade i metallbågar och indelade i mindre sektioner. Glasen är handgjutna och valsade (katedralglas) och sammanfogade med blyspröjs. Den tekniska statusen varierar från ”god” till ”oacceptabel”. En del sektioner är starkt deformerade bland annat på grund av fönstrens tyngd i förhållande till blynätets dimensioner har lett till påtaglig utbuktning. Ett glas sitter ej längre fast i blyspröjsen. Det finns ett mindre antal sprickor bland glasen och stagjärnen till blyinfattningen är rostangripna. Ett åtgärdsprogram bör upprättas och de mest deformerade sektionerna har ett akut åtgärdsbehov.

Glasmålningen i sakristian befinner sig i ett gott tillstånd och behöver ej åtgärdas.

ÖDESTUGU KYRKAS FÖRSAMLINGHEM

Historik

Ödestugu kyrka uppfördes troligen i slutet av 1200-talet. Den är uppförd av sten och 1768 förlängdes kyrkan med fem meter åt väster och sakristian norr om koret byggdes då också. 1870 uppfördes det nuvarande vapenhuset med den rymliga läktaren ovanför. En restaurering genomfördes 1905 då kyrkorummet slätputsades, taket kläddes med pärlspont och korfönstret försågs med en glasmålning från Neumann & Vogel, Stockholms Glasmåleri AB. Vid en renovering 1955 ansågs att korfönstret passade dåligt i kyrkorummet varför det avlägsnades. Fönsteröppningen minskades samtidigt och ett fönster med patinerat antikglas monterades in. Vid nästa stora renovering 1992 tillkom det nuvarande fönstret av Ann Wolf. Den gamla glasmålningen förvarades undantagsvis i klockstapeln fram tills att det 1965 åter togs i bruk i församlingshemmet söder om kyrkan. Församlingshemmet är inrymt i en f.d. skola från 1800-talet, och ändrades till sin nuvarande funktion som församlingshem i mitten av 1900-talet.

Fönster

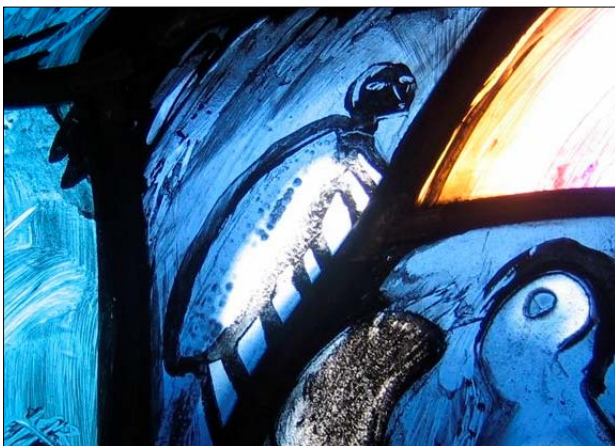
Glasmålningen tjänar nu som altarfönster i församlingshemmet, med ett enkelt arrangemang med altarbord framför. Fönstret är monterat i en ram på väggen i församlingshemmet som belyses inifrån av lysrör. Glasmålningen är tillverkad 1905 av Neumann & Vogel, Stockholms Glasmåleri AB och hör till en populär typ av fönster som tillverkades i flera olika varianter. Norra Ljunga församling beställde vid samma tid (1904) ett nästan identiskt fönster till sitt kor. Fönstret föreställer ett kors med törnekrans, i bakgrunden går solen upp under en stjärnbeströdd natthimmel som viker undan för den gryende dagen. Det monterades på sin nuvarande plats 1965.

Teknisk status

Fönstret är monterat i en träbåge, glaset blyspröjsade och uppdelade i tre sektioner. Glaset är handgjutet och valsat katedralglas. Den tekniska statusen bedöms som ”mindre god” till ”dålig” beroende på sektion. Det förekommer en del sprickor i glaset i nedersta sektionen som också har sprickor i blyspröjsen. Nedersta sektionen har fått en del påtagliga deformationsskador som en följd av detta. Därtill framkommer att fel typ av färg har använts vid tidigare bättringsmålningar på måleriet. Ett åtgärdsprogram bör upprättas och skadorna i nedre sektioner är av sådan art att de bör åtgärdas så snart som möjligt.

ÖDESTUGU KYRKA

Historik

Ödestugu kyrka uppfördes troligen i slutet av 1200-talet. Den är uppförd av sten och 1768 förlängdes kyrkan med fem meter åt väster och sakristian norr om koret byggdes då också. 1870 uppfördes det nuvarande vapenhuset med den rymliga läktaren ovanför. En restaurering genomfördes 1905 då bland annat kyrkorummet slätputsades, taket kläddes med pärlspont och korfönstret försågs med en glasmålning från Neumann & Vogel, Stockholms Glasmåleri AB. Detta fönster sitter nu i församlingshemmet efter att en tid har förvarats i klockstapeln, 1955 togs det bort från koret och ersattes av ett mindre fönster med patinerat antikglas. Fönsteröppningens nuvarande storlek togs upp 1814, förstora- des 1905 för att få plats med det nya korfönstret och 1955 förminskades det åter till nuvarande storlek. Vid nästa stora renovering 1992 tillkom det nuvarande fönstret av Ann Wolf. Ytterligare en glasmålning har funnits, monterat i en fönsteröppning i sakristian, ett arkitekturglas- fönster från 1955 av Elis Lundkvist, nu borttaget.

Fönster

Fönstret är tillverkat 1992 av konstnärinnan Ann Wolf. Enligt hennes egen beskrivning har hon i sin komposition inspirerats av medeltida fönster med ett flertal sammanvävda scener. Bland scenerna märks Jesu födelse, Jesus rider in i Jerusalem, han bär korset, korsfästelsescenen, nattvardsbordet etc. Uttrycket påminner om Marc Chagalls stora glasmålningar, modernt och med till synes spontan penselföring och komposition. Färgerna går huvudsakligen i blått, med människofigurerna i rött som accenter. Korfönstrets blå färger ansluter till den blå draperimålningen runt fönstret och den blå kormattan, men i övrigt är det självständigt utformat i förhållande till övriga kyrkorummet. Fönstret är en donation från Crafoordska stiftelsen som instiftades av Anna-Greta och Holger Crafoord, bördiga från Ödestugu och båda begravda på kyrkogården.

Teknisk status

Fönstret är monterat i en metallbåge, glaset är ett äkta munblåst antikglas, målat och etsat. Fönstret är indelat i sex olika stora sektioner, rutorna hopfogade med blyspröjs, stajjärn saknas, men utvändigt skyddsfönster finns. Fönstren befinner sig i dag i ett gott tillstånd och några åtgärder behövs ej vidtagas.

Källmaterial

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv – pressklipp, kyrkohandlingar, personuppgifter.

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv – kyrkohandlingar

Antikvarisk- Topografiska Arkivet, Stockholm (genom kopior i länsstyrelsens arkiv) - kyrkohandlingar

Tryckta källor

Antell, Olof (red.), *Nygotiska kyrkor i Skåne*, Konsthögskolans arkitekturskola, Stockholm 1991.

Asmundsson, Karin, *Från målade fönster till fristående skulptur*, C-uppsats i konstvetenskap, Högskolan på Gotland, 2001.

Dahlby, Frithiof, *De heliga tecknens hemlighet, symboler och attribut*, Uddevalla 2002.

Fredriksson, Linda, *Glasmålningar. Nedbrytning och konservering*. Examensarbete vid Institutionen för kulturvård och tillämpad miljövetenskap, Göteborgs Universitet, 1997 (ej i tryck).

Grebert, Karin, ”Glasmåleri i Sverige”, i *Kult eller Kulturrum*, Nordiska konservatorförbundets seminarierapport, 2003.

Harries, John, *Discovering Stained Glass*, tredje upplagan, Dyfed 1996.

Lee, Lawrence (mfl), *Stained Glass*, London 1976.

Lundberg, Mabel, *Kristen bildkonst under 1800-talet och det tidiga 1900-talet*, Lund 1984.

Rengmyr Lövgren, Birgitta, ”De målade fönstrens budskap” i *Fönster 2002*, Stockholm 2002.

Rengmyr Lövgren, Birgitta, ”Ett drömmande skimmer”, i *Göteborg förr och nu*, Göteborgs Hembygdsförbunds skriftserie XXVIII, Göteborg 2000.

Svenskt Konstnärslexikon, Malmö 1952-67.

Sälde, Ann-Marie, *Att hantera färgat glas*, AUU rapport nr 3 från konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, Malmö 2003.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B529/01
Beställare: ..... Växjö stift
Rapportansvarig: ..... Jonas Haas
Foto: ..... Jonas Haas
Län: ..... Jönköpings län
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Denna rapport finns tillgänglig på Jönköpings läns museum, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Växjö stift samt hos de berörda församlingarna och samfälligheterna. Den fullständiga tekniska genomgången av fönstren redovisas separat i en bilaga som finns tillgänglig på Jönköpings läns museum, Växjö stift samt Länsstyrelsen i Jönköpings län.